

श्री गणेशाय नमः श्री गणेशाय नमः श्री

श्री गणेशाय

किन्वा को
जगदित्यपमि सा
सेदपुस्तक

श्री

आशा अर्क कौथ

1.303

ASHA ARCHIVES

४६०
 १५
 २०
 २५
 ३०
 ३५
 ४०
 ४५
 ५०

श्रीगणेशाय नमः ॥ येनारुसमाम्नायमधिगम्यमहेश्वरतः ॥ कृतं व्याकरणं प्रो
 क्तं तस्मै पाणिनेय नमः ॥ येन धोता गिरः पुंसं विमलेः शब्दवारिभिः ॥ तमश्चाजानं जंभिन्नं तस्मै
 पाणिनेय नमः ॥ अथ शवानुशासने ॥ अत्र उवाच ॥ अल्लुक् ॥ सञ्ज्ञा ॥ ऐञ्ज्ञा ॥ ह्यञ्ज्ञा ॥ त
 र्ज्ञानं मञ्ज्ञानम् ॥ मञ्ज्ञा ॥ धवध्व ॥ जवज ॥ उवज ॥ रुफल्लुक् ॥ चटतव ॥ कयय ॥ शयसर ॥ हल ॥ इति
 प्रत्याहारसूत्राणि ॥ इति द्विः ॥ अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥ इको गुणः ॥ इको गुणः ॥ नधातुलोपः ॥ अर्धधातुके ॥ कि
 ति ॥ इति धीविवी ॥ इति धीविवी ॥ संयोगः ॥ मुस्वनासिकावन् नानुनासिकः ॥ तुल्या ॥ स्पप्रयत्न
 सवर्गम् ॥ नाक्तलो ॥ इति द्विः ॥ अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥ इति धीविवी ॥ इति धीविवी ॥ संयोगः ॥ मुस्वनासिकावन् नानुनासिकः ॥ तुल्या ॥ स्पप्रयत्न
 शाकल्यस्य तावन् नानुनासिकः ॥ इति द्विः ॥ अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥ इति धीविवी ॥ इति धीविवी ॥ संयोगः ॥ मुस्वनासिकावन् नानुनासिकः ॥ तुल्या ॥ स्पप्रयत्न
 संयोगः ॥ बहुगणावतु इति संख्या ॥ इति द्विः ॥ अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥ इति धीविवी ॥ इति धीविवी ॥ संयोगः ॥ मुस्वनासिकावन् नानुनासिकः ॥ तुल्या ॥ स्पप्रयत्न

राम
 १

विभाषादिक्रमासेवद्विहो ॥ अवद्विहो ॥ इति तीया समासे ॥ इति च ॥ विभाषाजसि ॥ प्रथमवरमतयात्मा
 र्धकतिपयेनमा ॥ पूर्वपरावरही ॥ इति तीया समासे ॥ इति च ॥ विभाषाजसि ॥ प्रथमवरमतयात्मा
 याम् ॥ अत्र उवाच ॥ इति तीया समासे ॥ इति च ॥ विभाषाजसि ॥ प्रथमवरमतयात्मा
 क्ताते सुनकसुनः ॥ अत्र उवाच ॥ इति तीया समासे ॥ इति च ॥ विभाषाजसि ॥ प्रथमवरमतयात्मा
 शाः संप्रसारणम् ॥ अत्र उवाच ॥ इति तीया समासे ॥ इति च ॥ विभाषाजसि ॥ प्रथमवरमतयात्मा
 रतमः ॥ उवाच ॥ इति तीया समासे ॥ इति च ॥ विभाषाजसि ॥ प्रथमवरमतयात्मा
 अत्र उवाच ॥ इति तीया समासे ॥ इति च ॥ विभाषाजसि ॥ प्रथमवरमतयात्मा
 इति ॥ अत्र उवाच ॥ इति तीया समासे ॥ इति च ॥ विभाषाजसि ॥ प्रथमवरमतयात्मा
 अत्र उवाच ॥ इति तीया समासे ॥ इति च ॥ विभाषाजसि ॥ प्रथमवरमतयात्मा

४१

पु

अ. ८.

लंत्तम। न विभक्तौ तुस्माः। आदिर्मिदं पुनः। षः प्रत्ययस्याचुट्। लशक्तद्विते। तस्य लोपः। यथा
संख्यमनुदेशः समाना। स्वरितेनाधिकारः। अनुरात्तडि-तन्मात्मनेपदम्। भावकर्मणोः कर्त्त
रिकर्मव्यतिहारो। न गतिहिंसार्थेभ्यः। इतरेतरास्योमापयशच्च। नेर्विशः। परिमवेभ्यः क्रियः। विष
गम्योन्नेः। आदोरोनास्यविहारो। क्रीडोनुसंपरिभ्यश्च। समवप्रविभ्यः स्थः। प्रकाशनेस्थयास्य
योश्च। उरोनुहुकर्मणि। उपान्मंत्रकरणे। अकर्मकाच्च। उद्दिभ्यात्तपः। आडोयमहनः। समोगम्य
छिष्टछिस्वरत्तर्जिश्च विद्भिर्भा। निसमुपविभ्योः। स्पर्द्धायासी। गन्धनावसेपणसेवनसा
हसिकप्रतिपत्तप्रकथनोपयोगेषु कृजः। अधेः प्रसहनेविः शकृकर्मणः। अकर्मकाच्चः समा
ननोत्सजनाचार्यकरणाज्ञानभृतिविगणनअपेयुनियः। कर्त्तस्थेचाशरीरेकर्मणि। वृत्तिसर्ग
तापनेषु कर्मः। उपपराभ्यां। जाडोऽनुमने। खेः पारविहारो। प्रोपाभ्यां समर्थ्याभ्यां। अनुपस
र्गाद्। अपहवेजः। अकर्मकाच्च। संप्रतिभ्यामनाधानि। भासनापसंभाषाज्ञानयलविमत्पुपम

३२

५६

राम

३

४६६

य ४

त्राणेषु वदः। यक्तवाचां समुच्चारणे। अनोरकर्मकात्। विभाषाविप्रलापे। अपादः। समः
प्रतिज्ञाने। उद्भारः सकर्मकात्। समस्ततीयायुक्तात्। हाणश्चसावेच्चनुष्यर्थे। उपायमः सकर्मणो
। जाकृस्मदृशासनः। नानोर्जेधुप्रत्यादुभ्यां कृवः। सैदेः शितः। ३। म्रियतेलेडुः लिङोश्च। पूर्व
वत्सनः। आप्रत्ययैत्तुजोनुप्रयोगस्य। प्रोपाभ्यां पुनरयजपात्रेषु। समः। शाण्वः। भुजोः नवने
णोः रणोः प्रकर्मणोर्वेत्सकत्तानाधानि। भास्योर्हेतुभये। गृधिवन्मोः प्रलभने। लियः। समानन
शालीनीकरणायाश्च। मिथोपपरात्तुजोभासे। स्वरितजितः कर्त्तृभिप्रायेक्रियाफले। अपाद
दः। गिचश्च। समुदादः। भ्यायपोमंथे। अनुपसर्गाः। विभाषोपपदेनप्रतीयमानि। शेषात्कर्त्त
रिपरस्मैपदम्। अनुपेराभ्यांकृजः। अभिप्रत्यतिभ्यः सिपः। ४। प्रादहः। पोर्मशः। आदः परि
भ्यारमः। उपाच्च। विभाषाः कर्मकात्। बुधयुधनशजेनेडुक्रुभ्योरोः। निगश्याचलनोर्थेभ्य
श्च। अणावकर्मकाच्चिन्नवत्कर्त्तृकात्। न पारम्पाक्षमाक्षसपरिमुहस्विन्नतिवदवसः। नाक्य

* ६४

३२

अ. श.

सः घुम्भोलुदिः । अम्यः स्पसनोः । लुरिचल्लपः । भूवास्पः । क्रीडोर्नवेः । पारस्त्रियतेः । प्रादुहस्तयोद
 शः ॥ ३॥ इति प्रथमाध्यायस्य तृतीयः पार्श्वः ॥ ॥ आकडादेकासंज्ञा विप्रतिषेधपांकार्यं । पुस्त्या
 ख्यानही । नेयुरु वः । स्थानावल्ली । गामि । डि । ति । सु । श्र । शेषोऽप्यसत्वि । यतिः । समास एवापष्टीयुक्त
 ष्ठनसिवा । हसंलघु । संयोगे गुरुदीर्घव । यस्मात्प्रत्ययविधिस्तदादिप्रत्ययंगम । सुप्तिः । तं पदम् । नः
 के । मिति । स्वादिष्य सर्वनामस्थाने । यविभम् । तसो मतर्धे अपस्मया ही निष्पन्नसि ॥ १ ॥ बहुषु बहुवच
 नम् । चोक्तयोर्दिवचनेकवचने । काके । ध्रुवमपायः । पाहानं । भीत्रार्थानां भयहेतुः । पराजेरसोदः । वा
 रणाधीनामीपितः । अन्तर्द्वेनादर्शनमिच्छति । आख्यातोपयोगे । जनिकर्तुः प्रकृतिः । भुवः प्र
 भवः । कर्मणा यमभिप्रेतिसं प्रदानम् । अर्थानां प्रीयमाणः । स्लाघनूः । स्याज्जयांजीयमानः ।
 धोरस्तमरीः । स्पृहीपितः । कुधदुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रतिकोपः । कुधदुहोरेयसृष्टयोः कर्म ॥ राधी
 र्णोयस्यविप्रभ्रः । प्रत्याङ्गाश्रवः पूर्वस्पर्कनी ॥ ३ ॥ अनुप्रतिगृह्य । साधकतमं करणम् ।

राम
४

॥ ३ ॥ अनुप्रतिगृह्य । साधकतमं करणम् ।
 दिवः कर्मच । परिक्लृप्तयोगे संप्रदानमन्तरस्या । आधारेधिकरणम् । अधिशीः । स्यात्साकर्म ॥ अभि
 निविशश्च । उपान्वध्यादवसः । कर्तुरपि सिततमकर्म । तथा युक्तचानीपितम् । अकथितेच । गतिबुद्धिप्रत्य
 वसानाद्ये शब्दकर्म । कर्मकारणमणिकर्तुसंयोगे । त्कोरन्तरस्याम् । सतत्रः कर्त्ता । तत्र योजनेको हेतुश्च ।
 प्राप्तीसर्गनिपाताः । वादयोसत्वे । प्रादयः । उपसर्गः । क्रियायोगे । गतिश्च ॥ ३ ॥ ऊर्पोदिचिञश्च । अ
 नुकरणांचानिति परम् । आह्वानादयोः सत्सती । भूषणोलम् । अन्तर्पीयत्रे । करोमनसीश्रद्धाप्र
 तीयातेपुरोययम् । अस्तव । अच्छगत्यर्थवदेषु । अहो नुपदेशेतिरंतर्द्वे । उपोजेनाने
 सासात्प्रभतीनिच । अनसाधानउरसिमनसी । मध्येपरेनिवचनेच । नित्येहस्तेपारगावपयमने । प्रा
 ध्ववन्धने । जीविकोपनिषदावोपम्पे । ते प्राधानोः ॥ ४ ॥ ऊर्सि यरेपि । अवहिताश्च । कर्मप्रवचनीयाः
 अनुलेखणे । ततोपाधे । हीने । उपोधिकेच । अपपरीवर्जने । आह । मर्परावचने । लसृगोशंभूतास्या

विभाषा
रुतिः

नभा गवीष्मा सुप्रतिपद्यन्वः॥ अभिरभागे। प्रतिः प्रतिनिधिप्रतिदानयोः। अधिपरीजनयकौ सुः पु
जायो। अतिरतिरुक्तमणे च। अपिः परार्थसंभावना नवसर्गाहो समुद्रेषु। अधिरीश्वरे विभावाक
जिलः परस्मैपदम्। तज्जनावातमनेपदम्॥ ५॥ ति३। स्त्रीरोगात्रीरोगप्रथममध्यमोत्तमाः। तांमेकव
चनद्विवचनवचनोमेकशः॥ सुपः। विभक्तिश्च। युष्मद्युपपदे समानाधिकरणोऽपि मध्यमः। प्र
हासेयमगोपपदे मन्तेरत्तम एकवचन। अस्मद्युत्तमः। शेषे प्रथमः। परः सन्तिकर्षः संहिता विरामो व
साने॥ ६॥ आकृशारादह्यनुप्रतिगुणकृपारिहन्सितिरेहशः॥ ॥ इति प्रथमाध्यायस्य चतुर्थः पा
दः॥ ॥ इति प्रथमाध्यायः समाप्तः॥ ॥ समर्थः परविधिः। सुवामन्त्रिते परांगवत्त्वो। प्राक्कलारात्स
मासः। सहसुया। अययीभावः। अययविभक्तिसमीपसमृद्धिद्वयधर्माभावात्पयासं प्रतिशब्दादु
भावपञ्चाद्यपानुपूर्वयोगपद्यसादृश्यसंपत्ति साकल्यातवचनेषु। यथासादृश्ये। यावद्वधारणो। सु
प्रतिनामात्रार्थे। असुशलाकासंख्याः परिणा विभावा। अपपरिवहिरंचवः पचम्पा। आ३। मयोरोभि

(व ६३)

विधोः। लसुरोनाभिप्रतीआभिमुखे। अनुर्यन्तमया। यस्य चायामः। तिष्ठदुप्रभतीनिचापोरम
धोषछावा। संख्यावश्येन। नदीभिश्च॥ १॥ अमुपराये च संज्ञायामतसुखः। द्विगुश्च। द्वितीयाश्रिता
तीतपतितगतात्पस्तप्रापयेत्तैः। स्वयंकेन। स्वयंसेपे। सामि। कालाः। अत्यंतसंयोगे च। तृतीयातत्क
तार्थेनगुणवचनेन। पूर्वसदृशसमो नार्थकलहनिपुणमिश्रस्वरुणः। कर्तृकरणोक्तावदुल्लम। क
सेरधिकार्थवचने। अमुनयंजनं। भस्मेणामिश्रीकरणम्। चतुर्थीतदर्थार्थवलिहितसुखरहितैः। पं
चमीभयेन। अयेतापोहमुक्तपतितायत्रसैरुत्तमः। स्तोकात्तिकदृशार्थकृष्णगिक्तेन। सप्रमीसोदे
सिद्धशुक्लपक्ववैधेश्च। ध्वंसिराक्षेपे। कृत्येत्रीरोगे। संज्ञायोक्तेनाहोरात्रावयवाः। तत्राक्षेपे। पात्रेसमि
तादृश्यश्च। पूर्वकालेकसर्वजत्पुणानवकेवलाः। समानाधिकरणेन। रिक्तार्ये संज्ञायाम्। तद्वितीया
नरपदसमाहोरे च। संख्यापूर्वादिगुः। कुत्सितानिकुत्सनेः। पापाराकेकुत्सितैः। उपमानानिसामा
म्यवचनेः। उपमितं। द्वादिभिः। सामान्याप्रयोगे। विशेषणविशेषणावहेलम्। पूर्वापरप्रथमवचन
जघन्यसमानमध्यममध्यमविराश्च। अरापादयः कृतादिभिः। केननप्रविशिष्टनामज्ज॥ ३॥ सन्महत्परमो

अ. षाः

६

नमोऽस्तुः पूज्यमानैः। नृणां कृपागर्भजैः पूज्यमानं। कतरकतमौ जानिपरिप्रभो किं हे पोषाया
वतिलो ककतिपेयगृष्टिधेनुवशावेददृष्टयणी प्रवक्तुश्चोत्रियाध्यापकधूर्तैर्जातिः। प्रसंसावचनेन
पुवासुलतिपलितवलिनजरीभिः। कृत्यनुत्मास्याभजासा। वरुणवर्णन। कुमारश्रवणारिभिः। न
तुष्यादोगभिर्गण। मयूरस्यं सकारयश्च। समर्थो मयराथेसिद्धमुक्तसन्महर्षीदश। इति द्वितीयाध्या
यस्य प्रथमः पादः। पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनेकाधिकरणे। अर्द्धनपुंसकम्। द्वितीयतृतीयचतुर्थे
योगापन्यतरस्यां। प्राप्तापत्रेचद्वितीयया। कालाः परिमार्गाना। नज। ईषदकृता। षष्ठी। याजका
रिभिश्च। ननिर्धारणे। पूर्वागुणासुहिताथेसदम्यतयसमानाधिकरणेन। केनचपुजायां। अधि
करणावाविनाच। कर्मणिच। तजकाभ्यां कर्त्तरि। कर्त्तरिच। नित्यक्रीडाजीविकयोः। कुगतिप्रादयः। उ
पपदमतिउ०। अमेवाव्ययेन॥ १॥ तृतीयाप्रभृतीम्यन्यतरस्याम्। क्ताच। शेषो बहुव्रीहिः। अनेकम
न्यपराथे। सत्ययामयासन्नादराधिकसंख्याः सत्यये। हिङ्गामासंनरात्। तत्रेतेनैरमितिसंख्येते
नसंहेतितुल्ययोगे। चार्थेदृष्टः। उपसर्जनपूर्व। राजदंतादिषु परं। दृष्टेधि। अजाघटंते। अल्पाचतरं। स

राम
६

समीविसेषरोबहुव्रीहो। निष्ठा। वाहितामादिषु। कडाराः कर्मधारये॥ २॥ पूर्वापराधरोत्तरतृतीयाप्र
भृतीम्यष्टादश॥ ॥ इति द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः॥ ॥ अनभिहिते। कर्मणि द्वितीया। तृती
याचहोश्चरुसि। अंतरांतरागुक्ते। कालाध्वनोरत्यंतसंयोगे। अपवर्गेतृतीया॥ सप्तमीपंचम्यो
कारकमध्ये। कर्मप्रवचनीययुक्तेद्वितीया। यस्मादधिकं यस्य चेश्वरवचनंतत्रसत्प्रमी। पंचम्यापादः
परिभिः। प्रतिनिधिप्रतिदानेचयस्मान्। गत्यर्थकर्मणि द्वितीयाचतुर्थ्योवेष्टायामनध्वनि। चतुर्थी
संग्रहणे। क्रियार्थोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनः। तुमर्थीत्वभाववनात्। नमः स्वस्तिस्वाहास्वधालेवष
डोयोगाच्च। मयकर्मण्यनादरेविभाषाप्रारिण्यु। कर्त्तृकरणायास्तृतीया॥ सहयुक्तेप्रधीन। येनाग
विकारः॥ १॥ इत्यंभूतलसरो। संज्ञायतरस्यांकर्मणि। हेतोः। अकर्त्तर्येणोपचमी। विभाषागुरोस्ति
याम। षष्ठीहेतुसंयोगे। सर्वनाम्स्तृतीयाच। अपादानेपंचमी। अगारादितरेतैर्दिक्शब्दान्त्वतरपरा
जाहियुक्ते। षष्ठातसर्थप्रत्ययेन। एनपाद्वितीया। पृथग्विनानानाभिस्तृतीयाम्यतरस्यां करणेचस्तो

अ. ४०

काल्यकुष्ठकतिपयस्यासत्तवनस्य। दुरांतिकार्थः। यद्युत्तरस्याम्। दुरांतिकार्थोऽपि द्वितीयाच्चासत्त
मधिकरणोच। यस्य च भावेन भावलस्य रण। यद्युत्तरस्याम्। दुरांतिकार्थोऽपि द्वितीयाच्चासत्त
प्रसूतेऽश्व। आयुक्तकुशलाभ्यां चोसेवायाम् ॥ २ ॥ यतश्च निधोराणां। पंचमीविभक्ते। साधुनिपुणा
भ्यामवीयांस प्रम्याप्रतेः। प्रसिनोत्सुकाभ्यान्तृतीयाच्चा। न संवेचलपि। प्रातिपदिकार्थे लिंगपरिमा
णावचनमात्रे प्रथमा। सवाधेन च। सामंजिते। एकवचनं संवद्विः। यद्युत्तरस्याम्। दुरांतिकार्थोऽपि द्वितीयाच्चासत्त
धिगर्थद्वयेषां कर्मणि। कृतः प्रतियत्ने। कृतार्थानां भाववचनानामन्तरेः। आशिषिनाथः। जासि
निप्रहणनादस्तीथिषां हिंसायाम्। यवत्पराणोः समर्थयोः। दिवस्तदर्थस्य। विभाषापसर्गोऽपि
तीयाच्चाहरो ॥ ३ ॥ प्रेष्यवृवोर्हविषो देवतासंप्रदाने। चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसि। यजेत्प्रकरणे। कृतो
र्थप्रयोगे कालेधिकरणे। कर्तृकर्मणोः कृति। उभयप्राये कर्मणि। कृतस्य च वर्तमाने। अधिकर
णावाचिनश्च। नलोकाव्ययनिश्चासत्तवनस्य। अकेनोर्भविष्यहाधमरणयोः कृतानां कर्तारि

राम

नाम ४

वातुल्लोथेर्नुलोपमाभ्यान्तृतीयाच्चात्तरस्याम्। चतुर्थीनाशिष्यापुष्पमद्रमद्र कुशलसुखाद्य
हितैः ॥ १ ॥ अत्रभिहितं रूपं भूतयत्तत्प्रेष्यः वृवोऽस्त्वयोदश ॥ ॥ इति द्वितीयाभ्यास्पतृतीयाच्चा
दः ॥ ॥ द्विगुरेकवचनम्। दृष्टश्चेत्प्राणितर्पसेवागानो। अनुरोदेचरणानो। अध्वर्युः कृतुरनपुंसक
म् ॥ अथप्रमनोविप्रकृष्टारमानो। वीशिष्टलिंगो नदीदेशोग्रामाः। सुदंजतवः। येषांच विरोधः सा
ष्टतिकः। शराणामनिरवसितानां। गराश्च प्रभृती निच। विभाषादृष्टमगतराधामयं प्रमनय
सुशकुन्यश्च वडवपूर्वोपराधरोत्तराणाम्। विप्रतिविद्धे चानधिकरणावाचिनदधिपयआदीनि। अ
धिकरणोतावत्तेच। विभाषासमीपे। सनपुंसकम्। अथपीभावश्च। तत्पुरुषानज्जर्मधारयः। संजा
यांसं योऽपि नरेषु। उयतोपक्रमंतदाद्याचिरव्यापयाम्। कृपावाहले। सभा राजा मनुष्यपूर्वोः अ
शालाच। विभाषासेनासुराश्च। शालानि शानां। परवल्लिंगो दृष्टसुरस्ययोः। पूर्ववदृष्टवडवोर्ह
मंतशिशिवावरोरात्रे च छन्दसि। रात्रान्ताः पुंशि। अथयनपुंसके। अर्द्धोः पुंसि च। इदमोन्वाह

हा

शेरादानस्तृतीयोदो। एतदस्त्रतसोस्त्रतसोतोचानुदानो॥ द्वितीयोदोसेन। आर्द्रधातुकोअदोज
 ग्धीर्त्यसिक्किनि। लुङ्गोर्धस्त्र। यजपोश्चवहलंछन्सि। लिङ्गमतरस्यां। रविजोवयिहोवधलि
 डि। लुङिच। आत्मनेपदेस्त्रमतरस्यामा। इगोर्गालुङि। एगोर्गमिखोधने। सनियोउउ। आगाडि। वि
 विभाषालुङ्गो॥ एगोचसंश्चडे। अस्तेभूः। बुवोवसि। चसिङ्ग। ख्याज। वालिणि। अजेव्यधर्जपोः
 वायो। एपहृन्निपार्षजितोपूनिर्लुगणिजोः। येलादिभ्यश्च। इजः प्राचामो नतोल्बलिभ्यः। तद्वाज
 स्पवदुषुतेनैवास्त्रियाम्। यस्कादिभ्योर्गोने। यजजोम्ना। अत्रिभृगुकुत्सवसिचोतमागिरोभ्य
 अ। वदचउजः प्राचमरनेषु। नगोपवनारिभ्यः। तिककितवादिभ्योर्द्वे। उपकादिभ्योमतरस्यामः
 द्वे। आगस्त्रकोडिन्योर्गालिकुंदिनच। सुयोधातप्रातिपदिकयोः। अदिप्रभृतिभ्यः शायः।
 वहलंछन्सि। यडोचिच। जुहात्यादिभ्यः ऋः। वहलंछन्सि। गतिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मै
 पदेषु। विभाषाघोधेदसाछासः। तनादिभ्यस्तथासो। मंत्रेषुसहुरागशवृहद्वचकगमिजनि

भ्योलेः। ४। आमः। अयपारापसुयः। नामयीभावादनोम्लपंचस्याः। तृतीयासप्तम्योर्वह
 लम्। लुङ्गः प्रथमस्यदोरोसः॥ ५॥ द्विगुह्यजोपक्रमंवेजोनतोल्बलिभ्यः आमः पंच। इतिदि
 पाध्यायस्यचतुर्थपादः॥ ॥ इतिद्वितीयोऽध्यायः समाप्तः॥ ॥ प्रत्ययः। परश्च। आद्युदानश्च
 । अनुराजोसुप्पितो॥ गुप्तिजिह्वः सन्मानवधदानशाभ्योदीर्घश्चाभ्यासस्य। धातोर्कर्म
 राः समानकर्तृकारिष्ठायांवा। सुपआत्मनः क्वच। काप्च। उपमानादाचोरे। कर्तुः क्वइ. स
 लापश्च। भृशादिभ्योभुवध्वेर्लोपश्चहलः। लोहितादिरोजः क्व। कृषायक्रमो। कर्मणोरो
 मंश्चतयोभ्यावर्जिचरोः। वाष्पाभ्यामुहमने। शब्दैरकलहाभ्रकावमेधेभ्यः करो। सुखा
 दिभ्यः कर्तृवेदनायाम्। नमोवरिवश्चिन्नइ. क्व। पुच्छभांडीवरसिमिइ। मुञ्जमिश्रकनरुणालव
 राव्रतवाल्महलकलकनतस्तभ्योर्गोच। धातोरेकाचोहलारेः क्रियासमेभिहारेयइ। नित्यकोवि
 त्त्वगतो। लुपसदचरंभहृदशङ्कभ्यामावगर्हीयाम्। सत्यापपाराहपवीरागतलम्बो कसेनालो

2

反

य५

सम०

੨੩੨

ॐ ५

[illegible]

अ. पी.
१०

वैश्ययोः उद्यस्योक्त्या प्रजने अजर्यसंगतं बहः सुपिकपु। भुवोभावे। हनस्तचा। एतिसु
रास्तु हनः कप। क्रैपधाचात्कृपिचनेः इवखनः। भजोसंज्ञायाम। एजेविभाषा। राजस
पस्येयं वाप्यकुप्यकृष्टपचायथाः। भिद्योद्योनेदे। पुष्पसिद्धौ न सन्ने।
विप्रपविनीयजित्यामुज्जकल्कहलिषु। प्रसविष्णो ग्रहेः। परास्तेरिवाद्यापरेषु च विभाषाकृ
द्वयोः गुणवपने। अमावस्य रमनस्य। छनसिनिष्ठैर्देवहयप्रणीयोक्तो योच्छीष्यस्त
योध्ययेवमत्तामदेवयमाष्टयप्रतीधीमन्नसवाद्यभाष्यताप्योपचाप्यष्टानि। अहलोरापे
ता। अहलदपके। अहलदुपमिरिपि। अहलदुपमि। अहलदुपमि। अहलदुपमि। अहलदुपमि।
रावश्यके। आसुपुवपिरिपि। अहलदुपमि। आहलदुपमि। आहलदुपमि। आहलदुपमि।
काय्यधाय्यामानहविर्वासासमासिधेनिषु। कृतो कुराडपाप्यसंचायो। अग्रे। परिचाप्योपचा
प्यसमृद्धाः। विसाप्रिवितेच। एवुक्तचौननिग्रहिपचादिभ्योत्पुगामचः। गुपधज्ञाप्रकि

पृष्ठी ५

संमं
१०

लपि

१३३

१३३

१३३

१३३

१३३

रक्तः। आतश्चोपसर्गो। पात्राध्याधेदृशः शः। अनुपसर्गलिंपविंधारिपारिवेधुरेजिचेतिसातिता
हिपश्च। रशतिरधासोविभाषा। ज्वलितिकसंतेभ्योः। अथाध्याधेसंस्त्रीरा। सावहलिहस्ति
घस्यस्य। द्योपसर्गो विभाषाग्रह। गेहेकः। शिल्मिनिधुन। गस्यकन। एपुह। इश्चत्रीदिकाल
योः। प्रसत्वेसमभिहोरेवुन। आशिषिच॥ १॥ प्रत्ययोमंडमिग्रविहारीपनेनकादिभ्योवघयुग्य
चशपोद्गधादश॥ २॥ इतितीयाध्यापस्यमघमः पादः॥ ३॥ कर्मरपरा। हावामश्च। आतोनुपस
र्गकः। सीपस्यः। तुरेकाकयोः परिमृत्तापनुरोः। प्रेरानः। समिधयः। गोपोष्टक। हरेतेनुद्यमेन
च। वयसिच। आदि। ताच्छीले। अहः। संवकर्गयोमिजपोः। समिधातोः संज्ञायोः। अधिकरण
शते। चरेष्टः। भिसासेनाहायेषुच। पुरोग्रतोयेषुसर्ते। पूर्वकर्तरि। कृत्वाहेतुताच्छील्यानुलोप्ये
कुर्वन्विभानिशाप्रभाभास्कारातानेतादिवहनादीकिंलिपिलिविलिभक्तिकर्तृविज्ञेसंज्ञस
ख्याजंघावाहृह्यतदुनुराष्ट्यु। कर्मणिभृता। नशदृक्ताककलहगाथावेरवाटसूत्रमंत्रपदेषु।

अ. पी.

११

स्तवशक्तोरिन्द्रादितेतिनाथयोः पशोः फलेयद्विद्वत्संप्रिच्छा। छन्दसिवनसनरसिमयाम्।
सन्नेः स्वशः नसिकोस्तनयोध्याधरोः॥ नाडीमध्याश्च। उदिकुलेरजिबहोः॥ वहाभेनिरु। परि हः१२
माणापचः मितनखेच। विद्वत्सोसतुदः॥ असुर्यः ललाटयोदशितयोः॥ उग्रयश्येयं मदया
गोधमाश्च। प्रियवेशवदः स्वद। द्विषत्परयोस्तायेः॥ वाचिपमोव्रते॥ पुः सर्वयोदागिमहोः॥
सर्वकृलाम्नकरीषेषुकषः मेघनिभयेषुकनः॥ समप्रियमद्रेण च। आशितेभुवः कसगाभा
वयोः॥ संज्ञायांभुवः जिधारिमहितपिदमः॥ गुमश्च। अन्तासंताधेरणारसर्वीननेषुदः॥ आशि
धिरनः॥ अवेलेकान्तमसोः॥ कुमारग्रीषेयोरिनिः॥ लक्षणजायापसोरुक्। अमनष्यकर्त्तव्य
च। उक्तोदस्तिकयोवयोः॥ पारिधताइधोशित्येनि। आहसुभगस्पृत्तपलितनगाधप्रियेषुव
र्थेष्वयोक्तः करणारव्यन। कर्त्तरिभुवः स्विह्नवसुकनो। एतानुदकेकिन। अतिक्रदधक
गिगुह्मिगंनुपुजिकुवाज्ज। तदादिषुहोनालोचनेकज्जासत्सुद्विषुदुदुपुजविदमिदधि

राम
११ २९

दजिनीराजामुपसर्गेपिक्विय। भजोतिवः॥ छन्दसिस्वरः॥ वहश्च। कयपुरीषपुरीषेषुचुदः॥ हयेनन्तः पा
दम। जनसनखनक्रमगमोविद। अरोनने। क्रयेच। इहः कयधश्च। मंत्रमेतवहोव्यशस्य। रोशजोतिद
न। अवेयजः॥ विजुपेयश्चुनसि। आतोमनिचुनिवनिषश्च। अमेभ्यापिदुपते। क्विपच। स्यः कचासुप
जोतोगिनिस्ताव्हाले। कर्त्तर्युपमाने। व्रते॥ ४॥ वदलमाभीष्टाप। मनः॥ आत्ममानेखश्च। भूतक
रणयजः॥ कर्मणिहन्ः॥ ब्रह्मभूणहनेषुक्विप। वहलंषंदसि। सुकर्मपापमन्त्रपुराणेषुद्वजः॥
समेपुनश्चोवेः॥ कर्मणपस्यायां॥ कर्मणिनिर्विक्रियः॥ इहो। क्वनिप। राजनियुधिहृजः॥
सहव। सयुम्यांजनेः॥ पचम्पामजातो। उपसर्गेचसंज्ञायाम्। अना। कर्मणि। अमेयपिदुपते
निष्ठा। सयुजोइ। निष्। जीयतेरहन। छन्दसिलिर। लिरः कानज्जा। कसश्च। भाषायासहवसन्नुवः
उपेयिवाननाम्याननानश्च। लुदः॥ अनयतनेलदः॥ अभिज्ञावचनेलद। नयदि। विभाषासा
काह। पणेषुलिर। हसम्यतालदः॥ च। प्रश्नेचासनकाले। लहमे। अपरासेच। ननोएवप्रतिवच

अष्टाः

१३

गिरिवापुः सत्सवहलमन्त्रेष्टपिनन्वः शमितिभंजभासधः कर्मरापष्टौ ॥ १ ॥ इति तृतीयाध्यायस्य
 द्वितीयः पादः ॥ २ ॥ उगादयोवहलम भूतपिद्वयंते ॥ भविष्यतिगम्पादयः ॥ यावत्सुराभिपातपोले
 विभाषाकहाकह्योः किं वृत्तेलिप्तायाम् ॥ लिप्तायामनसिंदोचालोउर्ध्वलप्रगोच ॥ लिउः चोर्ध्वप्रोहर्ति
 के। तमुगावलोक्रियायांक्रियायां ॥ भाववचनाम् ॥ अगाकर्मणिच ॥ लट्प्रोषेच ॥ लट्ः सहा ॥ अ
 नघतनेलव ॥ परस्मैविशाम्प्रोषज ॥ सप्तिरोभावे ॥ अकर्तृस्विकारकेसंज्ञायाम् ॥ परिमाणारव्याया
 सर्वम् ॥ ३३ ॥ उपसर्गैरवः ॥ समिपुटद्वयः ॥ श्रिणीभुवनपसर्गैर्वोद्वयः ॥ अर्वाहोनिपुः ॥ प्रेद्वय
 स्तुवः ॥ निभ्योः पूल्वाः ॥ उन्मार्गः ॥ कृधान्ये ॥ यजेसमिस्तुवः ॥ प्रेस्त्रोपज्ञे ॥ प्रयनेवावशदे ॥ छन्दोना
 म्निच ॥ उदिग्रहः ॥ समिपुष्टौ ॥ परिमोर्नागोघृताभेदयोः ॥ परावनुपात्यपदण ॥ व्युपयोः शोतेः प
 योये ॥ इत्याहोनेचेरस्तेप ॥ निवासवितिशरीरोपसमाधानेघादेष्टकः ॥ संघेचोनेत्तराधेय ॥ कर्मव्य
 तिहोरगोचलिपाम् ॥ अभिविधोभावदण्ते ॥ आक्रोशेवन्मोर्ग्रहः ॥ प्रेलिप्तायाम् ॥ परोपज्ञे ॥ नोद्व

५५

राम
१३

धान्ये ॥ उदिग्रयतिपोतिपृद्वयः ॥ विभाषादि ॥ हल्लुवाः ॥ अवेग्रहोवर्षप्रतिवन्धे ॥ प्रेवगिज्ञाम् ॥ उरेमाच ॥
 वृगोनेराच्छादेन ॥ परोभुवावज्ञाने ॥ एरच ॥ अहोरघा ॥ ग्रहद्वयनिश्चिगनम् ॥ उपसर्गैरः नोराच ॥ ३ ॥ व्य
 धजपोरनुपसर्गैः ॥ स्वनहसोर्वा ॥ यमः ॥ समुपनिविषुच ॥ नौगद्वयपरस्मनः ॥ कृगाविरागपाच ॥ नित्यप
 रापरिमाणो ॥ महानुपसर्गैः ॥ प्रप्रहसंमोहोर्ध्वः ॥ समुहोरजः ॥ यशुषु ॥ असेषुल्लहः ॥ प्रजनेसर्तः ॥ हूः सं
 प्रसारणाचाम्भ्युयविषु ॥ आदि ॥ पुद्व ॥ विज्ञानमाहावः ॥ भावेनुपसर्गस्य ॥ हनश्चवधः ॥ मूर्त्तौघनः ॥ अन्त
 र्यनोदेडो ॥ अगारैकदेशेप्रघातः ॥ प्रघाताम् ॥ उद्युनोत्पाधानम् ॥ ४ ॥ अयधेनांगे ॥ करणेयोविद्वयु
 संवेकचापेरेयः ॥ उपद्रुआश्रये ॥ संघोद्गोराप्रशसया ॥ निधोनिमित्तं ॥ द्वितः किः ॥ द्वितीः ॥ युचा ॥ यज
 पाचयतविच्छप्रष्टरज्ञानः ॥ सपोनन ॥ उपसर्गयोः किः ॥ कर्मरापधिकरेणाच ॥ लिप्तायान्तिन ॥ स्या
 गावापुचोभावे ॥ मैत्रेष्टवेष्टवेचमनविद्वयविराउदात्तः ॥ ऊतिपूतिजुतिसानिहेतिकीर्तेपश्च ॥ व्रज
 येजाभावेकाप ॥ संज्ञायामसमजनिषदनिपतमनविद्वयुजरी ॥ इभ्रजिगा ॥ कृजः ॥ राच ॥ ५ ॥ राछा ॥ अ

अ. पा.
२४

प्रत्ययात् गुरोश्च हलः। विधिहादिभ्योऽः। चिन्ति प्रज्ञिकथिके विचरेश्च। आतत्रोपसर्ग। एयासंश्रयो
युच। रोगारव्यापारवुलवहलम। संज्ञायाम्। विभाषा। एयामपरिप्रश्नयोरिञ्च। पर्यायाहं रोगात्पत्ति
षुगवुच। आक्रोशेनज्यमिः। कृत्यल्लुयोवहलम। नपुंसकेभावेकः। ल्युट्। कर्मणि चयेन संस्पर्श
कर्तुः सरीसृगम। कणाधिकरणयोश्च। पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण। गोवा संचारवहलम ज्यजा परानि
गमाश्च। अवेतस्त्रार्थज। ई. हलश्च। अध्यायन्यायोद्यावसंहारात्। उदंको नुदको जा
लमानापर। वनोद्यच। ईषट्। सुषुक्लृष्टा कृष्टा चिष्टा वल। कर्तृकर्मणोश्च भूकृत्ताः। आतो
युच। छन्दसि गत्यर्थेभ्यः। अमेभ्योऽपि ह्रस्वने। वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्। आशंसायां
भूतवच्। सिप्रवच्नेन लट्। आशंसावच्नेने लिट्। ज्ञानघननवत् क्रियाप्रबंधसामीप्ययोः। भू
विष्यति मर्मादावच्नेने वास्मिने। कालविभागे चानुहारात्। परस्मिन् विभाषा। लिट्।
मितेल्डङ् क्रियातिथौ। भूते च। वाताप्याः। गरीयां लट् पिजात्वाः। विभाषा कथमिति लृट्।

६३

राम
१४

३२

उ२

किंचने लिट् लट्। अनवक्तृसंमर्षयोः किंचनेपि। किंकिलास्येथेषु लट्। ज्ञानुपदेशे लिट्। अत्र यत्र
योः। गरीयां च। चित्रीकरणे च। शेषे लट् उपदेशे। उताप्याः। समर्थयोर्लिट्। कामप्रवहेन कश्चिन्ति। संभा
वेन लमिति चेत्तिट्। प्रयोगो विभाषा धातौ संभावनवच्नेनेपि। हेतुहेतुमते लिट्। इच्छार्थेषु लिट्।
लोरो। समानकर्तृकेषु लृट्। लृट्। च। इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमानोः। विधिनिमंत्रणामंत्र
राधाद्यसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिट्। लोडुः। प्रेषातिसर्गप्राप्तकोलषु कृत्वा। लिट्। चोक्षमोहर्त्रिके
स्मलोत्। अधीष्टे च। कालसमये वेलाषु लृट्। लिट्। अहं कृत्यत्तवच्। आवउपकाधर्मोपेया
र्तानि। कृत्वाश्चाशु किति लट्। आशिषि लिट्। लोरो। किंचने च संज्ञायाम्। माहिः। लृट्। स्मो नरे
लृट्। च। उरगारपदज्ञानिवासमर्थनपारपत्तौ गमिच्छाहलश्च वाताप्यो विधिषोऽङ्। ॥ इति लृट्।
याध्यायस्मृत्यपः पारः। धातुसंबन्धे प्रत्ययाः। क्रियासमभिहारे लोरो लोरो हिंसी वाचतध

५२

मोः समुद्रयेः मतरस्याम यथाविधानुप्रयोगः पूर्वस्मिन् समुद्रये सामान्यवचनस्य। उन्मिलुडः
 लंर. लिड. लिड. घंलेर। उपसंवादां कयोश्च। तमुधेसेमेनेसेअसेनकसेनयेअधेनकधेकधेन
 दधेनकधेनवेतवेदः तवेन। प्रयेरोहिष्येअयशिष्ये। इशेविरेयच। शकिरामुलकमुलो। ईश्वरे
 तामुनकसेनो। कृत्वाथेनवेकेनकेमत्तनः। अवचसेच। भावलक्षणे। स्थिराकृन्वद्विचरिहन्मिज
 निभ्यस्तोमुन। एपितेहोः कसुन। अलंसलोप्रतिषेधयोः प्राचात्का। उदीचामोअतिहोरोपर
 वस्योगेच। समानकर्तृकयोः पूर्वकाले। आभीष्टोपरामुलच। नयधनाकोसे। विभाषाप्रथ
 मपूर्वेषु। कर्मणोकोरोहृजः स्वमुज। स्वादुमिरामुल। अन्यथेवकथमिदं सुसिद्धप्रयोगश्चेत।
 यथातथयोरस्यप्रतिवचने। कर्मणिदृशिविहोः शकले। पावतिविन्दजीवो। चर्मोदयोः पूरे। व
 र्धप्रमाराकलोयश्चास्यामतरस्यां। चलेनकोपेः। निमूलसमूलयोः कषः। अक्षचूर्णोहृषेपि
 षः। समूलाकृतजीविषुहृजग्रहः। कारणहनः। लिहनेपिषः। हस्तेवर्तिग्रहोः स्वपुषः॥२॥

अधिकरणवन्धुः संज्ञायामकर्त्राजविपुष्योर्नशिबहोः। उर्ध्वमुपिपूरोः। उपमानेकर्मणि
 च। कषादिषु यथाविधानुप्रयोगः। उपदेशस्तनीयायाम। हिंसार्थानां च समानकर्मकारणाम्। स
 पुष्पांचोपपीरधकषः। समासेनैप्रमाणच। अपादनेपरीप्सायां। द्वितीयायां च॥ स्वांगेध्रैव।
 परिलिङ्गपमानेच। विशिपतिपरिस्कनायापमानेसेअमानयोः। अस्पतिरयोः क्रियातेरका
 लेषु। नाम्नादिशिग्रहोः। अयथेयथाभिप्रेतारणानेकजः। कारामुलो। तिर्यच्यवर्गः। स्वांगे
 तस्यत्ययेकभुवोः। नाधार्यप्रत्ययेच्छे। तस्मीमिभुवः। अन्वचानुलोम्ये। शकध्रुवजोगला
 घटभलभक्रमसहाहीत्येथेषुनुमुन। पर्याप्रिवचनेष्वनमर्थेषु। कर्तरि कृत। भयगेयप्रवचनी
 यापस्थानीयजन्मा। पायायास्यावालः। कर्मणिचभावचाकमेकम्। तयोरेवकृत्यक्तखल
 योः। आदिकर्मणिक्तः कर्तरिच। गत्यर्थो कर्मकस्तिषशीः। स्यासवसजनरहजीयेतिभ्यश्च।
 हश्रुगोघ्रोसप्रदाने। भामादयोपादाने। ताभ्यामन्त्रोराहयः। क्रोधिकरणवध्रौअगतिप्रत्यव

अष्टा.
१६

सानोद्येषः। लस्यनित्यसमिपयस्यमिदमसमतांतां रुधासायाध्वमिदृहिमहिः। रितः।
त्यनेपदानोदरेः। यासः सेः लिटस्तु योरिशिरेव। परस्मैपदानां रागलतुस्यलेशुसरात्त्वमाः
विहोलेदावा। वृवः पुंनानामादितआहोवृवः। लोरोलः। वतः। परः। सेद्योपञ्च। वाछेन्सिमेनिः।
। आमेतः। सवाभ्यावाभ्यो। आउत्तमस्यपिबु। एतेय। लेगेउते। आतसे। वैतोमत्र। इतश्चलोपः
परस्मैपदेषु। सउत्तमस्य। नित्येति। तः। इतश्च॥ ५॥ तस्यस्यमिपांतांततामः। लिङ्। सीपुट॥
यासुट्परस्मैपदेषु। ततोदिः। च। किशशिषि। म्परन्। इरोत्। सुट्तिथोः। केर्जेसु। सिजभ्यस्त
विहिभ्यश्च। आतः। लङ्। आकरायनस्यैव। हिषश्च। तिङ्। शित्तावधातुकं। आहधातुकं शेषः।
नित्ठव। लिङ्। शिषि। छन्स्सुभयथा। धातुसमानाधिकरणो। सागेतिटस्तस्यमिपांतांततामः।
॥ इति तृतीयाध्यायस्य चतुर्थः पादः॥ ॥ इति तृतीयाध्यायः समाप्तः॥ ॥ आप्राप्ति
परिकाने। सौजसमोद्येषाभ्याभिर। भ्याभ्यसु। सिपांभ्यसु। सोसामद्योसुप। स्तोयाम्। अ

राम
१६

वि। नषट्। स्त्रादिभ्यः। तनः। अनोरङ्ग्रीहो। उवुनान्यामन्यतरस्याम्। अनुपज्जनात्। टिङ्। ताज्जपसज्जपञ्ज

जायतष्टाया। अनेभ्योरीया। उगितश्च। वनोस्व। पादोन्तरस्याम्। दावृ। मात्र
चतयपवकञ्जकञ्कपः। यजश्च। प्राचोस्फुतहितः। सर्वत्रलोहितारिकतंतेभ्यः। कोरभ्यमाङ्
काभ्याच। वयसिप्रथमे। द्विगोः। अपरिमाणविस्तारितकं वल्येभ्यो नतदितलुकि। कोडाता
त्सेत्रे। पुरषात्प्रमाणोन्तरस्याम्। बह्व्रीहोरुधसोरीषः। संख्या। अयादेरीष। रामहायनान्ता
च्च। अमउपधातोपिनोन्तरस्याम्। नित्यसंज्ञा छन्सोः। केवलमामकभागधेयपायापरसमा
नार्यकृतसुमंगलमेषजाच्च। एतेश्चानेसो। अन्तर्वत्यतिवतानुक। पत्युनीयज्ञसंयोगे। विभा
षासपूर्वस्यानित्यसपसादिषु। पूतक्रतोरेव। वृषाकप्यग्निकुसितकुसीदानामुत्तान्तः। मनोरो
वा। वराहनुहाजातोपधात्तानः॥ अन्तोरीषः। विद्गोरादिभ्यश्च। जामपदकुङ्गोरास्थलभा
जनागकालनीलकुशकामुककवराहसमत्रावयनाकृत्रिमाआणस्थोत्पवर्गाणाघाहनायो
विकारमैथुनेषाकेशवेशेषु। शोणात्त्रावा। वोतोपुणवचनात्। बहूदिभ्यश्च। नित्यछंदसि। भु

दृ

अ. ४.

१७

म ४

वश्चापुयोगाहाव्यापाम। इन्द्राणां भवशर्वरुद्रमरुहिमारण्यवयवममातुलाचार्याणामानुक।
 क्रीतात्करणापूर्वत। क्रीद्व्यापाम। बह्व्रीद्व्यातोदात्तात। अश्वांगपूर्वपदाहा॥ सांगाच्चापस
 जेनाहसंयोगोपधात। नासिकोदोषनेधोहस्तकरोष्वाङ्गाच्च। नक्तोडादिवहूचः॥ सहनजविधमा
 नपूर्वाच्च। नसमुसात्संज्ञायामादीर्घेजिहीवछदसि। इक्ष्मवपिरात्रीष। ३ वाहः॥ सत्यमिच्छीति
 भाषापाम। ज्ञातेरस्त्रीविषयाह्योपधात। पाककरोपरापुष्यफलमूलबालोत्तरपराच्च। ई
 नामनुष्यजातेः। उदुतः॥ वाहतात्संज्ञायाम्। पंगोश्च। अस्तुरपदाहोपम्ये। सहितशफलमे
 रावामादेश्च। कटुकलोः छन्सि॥ संज्ञायाम्। शास्त्रावाधनोदीनयुक्। आप। आवघाच्च।
 तद्धिताः। यूनसिः॥ अरिगोत्रार्थयोगरूपोत्तमयोः व्यरः गोत्रे। गोत्रावयवात्। नोद्यादिभ्य
 स्वध। देवयज्ञिगोविहृमिसासमुग्रिकोउविहृभ्योन्तरस्याम्। समर्थेनाप्रथमाहा। प्राग्विहृता
 रा। अश्वपत्तादिभ्यश्च। हित्यदित्यादित्यपत्तुत्तरप। रापः॥ उत्सादिभ्योज। स्त्रीयुसाभ्यांनञ्

दा

राम

जोभवतात। द्विगोलेगतपत्येगोत्रेलुगवि। यन्निनुक। फकफिन्नोरन्तरस्याम्। तस्यापत्तम। एका
 गोत्रे। गोत्राधेयस्त्रियाम्। अतइज। वाहादिभ्यश्च। मुधातुरकड्। च। गोत्रेकुनादिभ्यश्च। नडादि
 भ्यः फक। हरितादिभ्योन्नः ५ यन्निन्नोश्च। इरद्वचुनकदर्भाभृगुवत्सायायराषु। इरागपर्वतजीवन्ता
 दन्तरस्याम्। अनृष्यानन्तेर्धेविदादिभ्यो। न। गर्गादिभ्योपन्न। मधुवभ्रातृह्रस्वरागोशिकयोः। क
 पिबोधाहंगिरसे। वतडाच्च। लुकस्त्रियाम्। अश्वादिभ्यः फज्ज। भर्गोत्रेगते। शिवादिभ्योरा। अरुहभ्या
 नदीमानुषीभ्यस्तनामिकाभ्यः। अष्यन्धकट्टिमिकरभ्यश्च। मातुरत्सरव्यासंभइपूर्वायाः। कन्यायाः
 कनीनचाविकरोगेभृगुछगलाहस्तभरहाजान्त्रिषु। पीलापावाट। कचमंडकात। स्त्रीभ्योठक॥ दी॥
 छचःइतश्चानिजः। शुभ्रादिभ्यश्च। विक। कौषीतकात्कारुपये। भुवावुकेच। कल्याणपादीना
 मिनरः। कुलदापावा। चटकायाएरक। गोधायादृक। आरुगुदीवाम्। सुद्राभ्योवा। पितृघसुश्रूण
 । टकिलोपः। मातृघसुश्च। चतुष्याभ्योवज्ज। गृष्ट्यादिभ्यश्च। राउस्वभृगघत्। सन्नाहुः॥ कुलात्तवः॥

अ. ३

अष्टाः
१८

अपूर्वपरादमतरस्यामपदकर्मो महाकुलादजवन्नो। दुष्कुलादक। समुद्रः। भ्रातृभ्यो यन्स
पलेरेवत्यादिभ्यः। एक। गोत्रस्त्रियाः कुत्सनेराच। वृद्धादुक्तो वीरिषवहलम। फेष्टुच। फागान्
तिमिमताभ्यां फिजो। कुर्वोदिभ्यो रापः। सेनात्तलस्रगाकोरिभ्यश्च। उदीचामिज्ज। तिकादिभ्यः। फीजोको
सत्सकामो योभ्योच। अगोघ्यचः। उदीचा वृद्धादगोत्रात्। बाकिनादीनां कृकच। पुत्रान्तादमतर
स्याम। प्राचा मृदात्तिरुचहलम। मनोजाता वज्रतोषुकच। अपत्यपोत्रप्रभृतिर्गोत्रम। जीवति
तुवंशेषुवा। भ्रातरिचयाजोसि। वामस्मिन्सपिंडेऽप्यविरतः जीवति। दुष्टस्य वपुजायाम। पुनश्चकु
त्सायाम। जनपदराज्याह्नत्रियादज। साल्वयगांधारिभ्योच। ह्यज्जगंधकलिंगसरमसादेगा।
वृद्धकोसलाजाराज्जडः। कुरगादिभ्यो रापः। साल्ववपुवप्रत्ययकलकृतामकादिजितितद्रा
जाः। कंबोजालुकलिया मर्वतिकेति कुरुभ्यश्च। अतश्च न प्राच्यभर्गादिभ्यो भेयादिभ्यश्च द्याव
हिगोः। षिहोरादिवाहो देवयज्ञिजिजाघ्यचो महाकुलान्मनोजाता वषादरा॥ इति चतुर्थोऽध्यायः

३१

गम
१८

य१

व३

प्रथमः पदः॥।। तेन रक्तं रागात्। लासो रोचनादक। नम्रवेरायुक्तः कालः। तुर्वविशेषे। संज्ञायां अ
वगाभ्युस्यभ्यां हंदाहः। दृष्टं साम। कलेर्हक। वामदेवाय प्रो। परिवृता रथः। पोरुकं वलादिनिःहे
षेवेयाद्यादज। कोमारपूवैवने। तत्रोद्धतममत्रेभ्यः। स्थितिलाछपितरिब्रते। संकृतेभ्यश्च। शूला
खाद्यत। दध्नश्चक। उदधितोः मतरस्याम॥ ह्रीर्गदिभ्यश्च। मास्मिन्नेयोर्गोमासीति संज्ञायाम। ३ओ
ग्रहायणमश्वहादक। विभाषाफालुनीश्रवणाकार्तिकीचैत्रीभ्यः। सास्यदेवता। कस्येत। मुक्ता
हन्। अपोनप्रयोनप्रुभ्याघः। छच। शतरदाहृश्च। महेन्द्रादृगोच। सोमाद्यण। वाघंतुपितुषो
यत। घावापृथिवीमुनासीरमस्त्वदग्निवोमवास्तोष्यति गृहमेधाच्छच। अग्नेर्हक। कातेभ्योभ
ववत। महाराजप्रोष्ठपदादज। पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः। तस्य समूहः। भिस्मादिभ्यो
रा। गोत्रोष्टोष्टोरभ्राजराजगराजपुत्रवत्समनुष्यानाहुन्। केरागघञ्ज। वज्रकवचिनश्च। २ब्रा
ह्मणमारगववाइवाघन। ग्रामजनबन्धुमहायेभ्यस्तल। अनुहानादज। खडिकादिभ्यश्च। चर

य

अ. घा.
१२

रोम्पोधर्मवत्। अचि न हस्तिधेनोषुक। केरा श्याप्यो यज्ज्वावन्तरस्याम। पात्रादिभ्योयः। खलुगोर
घात। एनित्रक घचश्च। विषयोदेवो। राजन्यादिभ्योवुन। भोरिकाघेषुकार्पादिभ्योविधन्त भक्तलौ। सो
स्यादिरिति छंन् सप्रगाथेषु। संग्रामे प्रयोजने यो धन्यः। तदस्यो प्रहरागमिति कीडायोगः। घञः
सास्यान्ति यतिजः। तदधीत तदेदा कृत चम्यादिसन्तोता हुक। क्रमादिभ्योवुन। ३ अनुब्राह्मणा
दिभिः वसन्तादिभ्यष्टक। प्रोक्ताल्लुक। सन्नाचकोपधात। कुशे ब्राह्मणा निचतद्विषयाणि। तदस्मि
नस्तीति देशोत्तनामिति न निर्वृत्तं। तस्य निवासः। अरामवश्च। ओरज्ज्। म तोश्च वहुजंगात। वहुचः
कृष्यु। उदकच विपाशः। संकुलादिभ्यश्च। स्त्रीषु सो वरिशाल्व प्रा सु। सुवास्त्वादिभ्योरागोराणि।
कोपधातु। बुज्ज्। राक वजिलस्त्रिनि रज्ज्। एय फ क फि जि ज्यु क कवे को रा हरा कृशा मरुपे कुमुदका
ज्ञातृगा वेसा स्म सखि संकाश वलय सका गी सुता म प्र ग दिन्वरा ह कुमुद रिभ्यः। जनपदेलुपः।
वरगादिभ्यश्च। शर्करायावा। उक छौ च। न घा म तुष। मध्वादिभ्यश्च। कुमुद न उवेत से भ्योऽनुपान

राम
१२

उडादा हुलच। शिखायावलच। उल्कादिभ्यश्चः। नरादीनां कुरुच। शोषे। शृष्टावापारा हुवे। ग्रामाद्य
खजे। कर्त्तादिभ्योऽकज्। कुलकुम्भित्रीवाभ्यश्चास्यलकारेषु। नघादिभ्योऽक र हिरेणा यश्चात्पुस
स्त्यक। कपिउयाः छक। रंको र मनुष्ये रावा। घु प्रागया गुदक मनी चायत ॥ ५ ॥ कंथायाष्टकाव
गौवुक। अमयात्पय। ऐषमोद्यः। अमोयतरस्याम। तीररूपोत्तरपदास्त्रे। दिक्पूर्वपदादसंज्ञा
याजः। मदेभ्यो। न। उदाच्यनामात्र वहुचोः तोदाज्ञात। प्रस्थोत्तरपदपलघादिकोपधादराग क एवादि
भ्योगोत्रोऽनश्च। नद्यचः प्राच्यभरतेषु। वृहाछः। भवतष्टवछसे। काड्यादिभ्यश्च नजितो। वाहीकग्रामे
भ्यश्च। विभाषोऽनीनेषु ओर्देशोऽन। वृहात्त्रावा। धनयोपधाहुज्। इ प्रस्थ पुरवहांतात्र। गियधेतीः प्रा
चा। जनपदत्तरवधोश्च। अट्टादावपिवहवचनविषयान्। कछाप्रिवल्ते गेनीत्तरपदात। धूमादिभ्यश्च।
नगरात्कुत्सनप्रावीराययोः। अरगपमिनुष्या विभाषाक स्युगधराभ्या। मद्रवज्योः कन कोपधादरा
कछादिभ्यश्च। मनुष्यतस्थयावुन। अयदातोऽगाल्वात्। गायवागोश्च। गतीन्तरपदाछः। गहादि

अःष्टाः

२९०

भ्यः। प्राचाकदेः। राजः कचा। हृदादेकेकांतखोयधात॥ ७ ॥ कंधापलदनगरग्रामहृदोत्तरपरात। प
वेतात्र। विभाषामनुष्य। ककरापरगोभ्राह्मिनाग्रहोयणी। ब्राह्मरगामागवानुलोत्तरावरगादि
भ्यः कंधायाः ४ प्रस्यपुस्कंधायलदचत्तारि॥ १० ॥ इतिचतुर्थीध्यायस्यद्वितीयः पादः ॥ ३॥ युष्मदस्मदो
रमतरस्याखजच। तस्मिन्नणिचयुष्माकास्माको। तवकमुमकोवेकवचने। अर्द्धघन। परावराधमोत्त
मपूर्वाच्च। दिक्पूर्वपरादृज्ज। ग्रामजनपदेकदेशादजवजो। मध्यान्मः। असंप्रतिक्ते। द्वीपादनुसमुद्र
यज। कालादृज्ज। आदेशरः २ः विभाषारोगातययोः। निषाप्ररोषाभ्यां च। अस्सस्तुन्। संधिवेलाद्यतन
ह्यत्रेभ्योरग। प्राहषण्यपुः। वर्षाभ्यष्टुक। छन्दसिभज्ज। वसंताच्चाहमन्ताच्च। सर्वत्राणवतलोपश्च। सायवि
रप्रास्तेप्रगेवयेभ्यष्टुष्टुलोत्तुवच। विभाषापूर्वाह्लापरह्लाभ्यां। तत्रजातः। प्राहषण्यपुः। संज्ञायांश
रहावुज्ज। पूर्वाह्लापरह्लाद्रीमूलप्ररोषावस्कराहुन। पथः पन्थच। अमावास्यायावा। अच। सिन्धुपक
राभ्याकन। अराजोच। अविष्टाफल्गुमनुराधासातिष्यपूनुवसुहस्तविशाखाषाढावहलाल्लुक्। स्या
ति॥

द्यु३

राम
२०

नान्तगोत्रालसरशालाच्च। वस्सगालाभिजिह्वपुक छतभिषजावा। नष्टेभ्योवहुलम्। कृतलवृकी
तकुशलाः। प्रायमवः। उपज्ञानूपकरोपनीवेष्टुक॥ २ ॥ संभूते। कोशादृज्ज। कालात्साधुयुष्मत्पच
मानेषु। उपेव। आश्वयुज्याहुन। ग्रीष्मवसंतादमतरस्यामदिपमरा। कलाप्यश्चस्यववसुसाधुन।
ग्रीष्मावरसमाहुन। संवत्सरगोदायणीभ्यांरज्ज्। व्याहरतिमगः। तदस्मसोदम। तत्रभवः। दिगादि
भ्यायत। शरीरावयवाच्च। इतिकुक्षिकलशिबस्त्वस्यहेदृज्ज। ग्रीवाभ्योरगवर्गभीराज्ज्। अमयी
भावाच्च। अन्तःपूर्वपदादृज्ज ३ ग्रामास्यनुपूर्वात्। जिह्वामूलंगुलेभ्यश्चुः। वर्गन्ताच्च। अशवेयता
वसंतरस्यम। कर्णालस्तात्कनलेकारे। तस्यव्याख्यातः। निचव्याख्यातव्यनाम्नः। बह्वीतोदात्ताहुन।
कृत्यजेभ्यश्च। अध्यायेष्वर्षे। पौरोडाशपुरोप्रज्ञातृहुन। छन्दसोपदरोगोद्यज्ज। दासगार्कप्रथ
माध्वरपुरश्चरगानामाख्यातादृक्। अराट्गयनादिभ्यः। ततआगतः। वगायस्थानेभ्यः। श्रुटिका
दिभ्योत्ता। विद्यायोनि संबंधेभ्योवुज्ज। कृतृज्ज। पितुर्यज्ञगोत्रादेकवत्। ४ हेतुमनुष्येभ्योमतरस्या

अष्टाः
२१

विष्णोः

न २
रूपः। मयदु प्रभवति। विहराज्या। तदुत्तिपद्यितयोः। अभिनिष्क्रामति हारम। अधिकृत्य कृतेयं
द्यो। शिशुक्र नयमसमदं हं दे जनादिभ्यश्चुः। सोऽपनिवासः। अभिजनम्। प्रायुधनी विभ्यश्चुः पर्वते।
श्रुतिकारिभ्योऽपः। सिंधुनससिलादिभ्यो राज्ञोः। तदीशालातुरवर्मती कचवारादुक छराठ्यकः। म
क्तिः। अविनाददेशकालादुक। महाराजादुज। वासुदेवान्जनाभ्यां वन। गोत्रसन्त्रियात्येभ्यो वदले
वुज। जनपदिना जनपदं च सर्वजनपदेन समानशब्दानां बहुवचने। एतेन प्रोक्तम्। तिसिरी वरते
तुलंडिकोत्वाकरा। का रूपकोशिकाभ्यामगोनिः। कलापिवैशंपायनो नवासीभ्यश्च। पुराणाप्रो
क्तसु ब्राह्मणकल्पेषु। शोनकादिभ्यश्च नसि। कवचकादुत्तुक। कलापिनोरा। छगलिनोठिनुक। पा
राशयसिलालिभ्यां भिष्मनटसूत्रयोः। कर्मन्द्कशाद्यादिभिः। तेनैकदिक्। तसिश्च। उरसो यज्ञा उ
पज्ञाने। कृतेयं धे। संज्ञायां। कुलालादिभ्योऽनु। सुद्राभमखरपादपादज। तस्येदम्। ह रथाद्यतय
त्रपूर्वादज। पत्राध्वयेपरिवरश्च। हलसारादुक। हं ह्रादुन्वेमेथुनिकयोः। गोत्रचरणादुज। संघा

राम
२१

कलसुरोघ्नजिज्ञामरा। शाकलाद्वा। छन्दोगोविद्यकपात्रिकवट्टचनराज्यः। नदंडमागावतेवा
सिषुरेवतिकादिभ्यश्चुः। कोपिंजलहास्तिपदादरा। आद्यवर्गिकस्येकलोपश्च। तस्यविकारः। अ
वयवेवप्राणैषधिद्वयेभ्यः। विल्वादिभ्योरा। कोपधात्र। नयुजतुनोः पुक। ओस्ज। अनुदात्तादे
श्चापलागदिभ्योवा। अम्पास्ज। मयदेतयोर्भाषायामभस्याछादनयोः। नित्यद्वदशरादिभ्यः।
गोश्चपुरीषापिष्ठाच्च। संज्ञायां कन। ब्रहिः पुरोपज्ञे। असंज्ञायां तिलयवाभ्याम। छवश्चंदसि
नोतद्वर्धविल्वात्र। तालं दिभ्योरा। जातरुभ्यः परिमार्गे। प्राणिरजतादिभ्योज। जितश्चनत्स्य
यात। क्रीतवत्यरिमाणात। उद्धादुज। उमोर्गोयोवा। एण्वादुज। गोपयसोयत। लोश्च॥ २॥ मोन
वयः। फलेलुक। लास्यादिभ्योरा। जंवावा। लुक्। हरितक्यादिभ्यश्च। कंसीयपरशाययोयं जेजौलुकव॥
पुष्पं हं मेतातां लभतेग्रामादुत्तुनवरथाछम्पामानवयः सप्तः॥ ॥ इति चतुर्थोऽध्यायस्य तृती
यः पादः॥ ३॥ प्राग्वहं तच्छकानेनदीव्यतिखनतिजयतिजितं। संस्कृतं। कुलत्पकोपधादरा। तरति।

५॥ २

अ. ४
२२

२५

गोपुष्पादृजानो घञ्च सन्। चरति। आकर्षात्तल्ल ॥ यत्तोदिभ्यश्चन। अगगादृज्। वेतनादिभ्यो जीव
ति। वस्त्रकयविक्रपादृजः। आयुधाद्युच्। हस्तुसंगादिभ्यः॥ भस्त्रादिभ्यश्चन विभाषावीवधात्। अ
राकुटिलिकायाः॥ निवृत्तेऽघृतादिभ्यः॥ नेमस्त्रित्यम् ॥ अपमित्यपादिनाभ्यां कर्कने। संसृष्टे। चुराणि
दिनिः॥ लवणालुका। मुद्गादृगा। व्यञ्जेनैरपसिक्ते। ओजः संज्ञाभसावर्त्तते। तत्प्रत्यनुपूर्वमी। पलोमक
लम्। परिमुखं च। प्रयच्छति। अर्धम्। कुसीदोकादृगात्तल्ल ॥ उच्छतिरिति। शब्ददृष्टं करोति। य
स्मिन्मत्स्यमगानृन्ति। परिपंचं चतिष्ठति। माद्योत्तरपदपद्व्यनुपदंधावति। आक्रन्ददृज्। परोत्तर
पदं गृह्णाति। प्रतिकंठार्थे ललापं च। २ धर्मं चरति। प्रतिपद्यमेति वज्ज। समवायान्तमवेति। परि
षदोऽप। सेनायावा। संज्ञायां ललाठकुक्कुटौ पश्यति। तस्य धर्मम्। अणमहिष्यादिभ्यः॥ अतो
ज्। अवक्रयः। तदस्य परापमलवणादृज्। किशरादिभ्यश्चन। शलालुनीत्यन्तरस्याम्। शिल्पं
मंडुककृकृगादृगाभ्यन्तरस्याम्। परस्वधादृज्। शक्तिप्रयोगी कर्क। अस्तिनास्तिदिष्टं मतिः ॥ ३

राम
२२

प्रहमम्

द्योः

नीलम्। छत्रादिभ्यो राः। कर्माभ्यसने वृत्तम्। बहुच पूर्वपदादृज्। हितं भसाः॥ तदस्मेदीयते नियुक्त
म्। आरागामोऽदनादिवन्। भक्तादृगाभ्यन्तरस्याम्। तत्र नियुक्तः॥ अगारांतादृज्। अध्यापिन्यदेशकालात्।
कठिनांतप्रसारसंस्थामेषु व्यवहरति। निकटं देवसति। आवसथात्तल्ल। प्राणिघताद्यत्। तद्वृत्तिरययुगप्रा
संगे। धुरोपदृको। खः सर्वधुरात्। एकधुराल्लुट्। शकटादृगा॥ ४ हलसीरादृक। संज्ञायां ज
न्याः॥ विध्यत्यधनुषा। धनगणलखा। अत्रात्मः। वंशगतः। पदमस्मिन् रूपम्। मूलमेस्यावर्द्धि। संज्ञायां धेनु
ष्याः। गृह्यतिनासंयुक्तेभ्यः। नोवयो धर्मविषमूलमूलसीतानुलाभ्यस्तोपेतुल्यप्राप्यवद्यानाम्यसमस
मितसम्मिनेषु। धर्मपथ्यर्थायादभयेते। छन्दोनिमित्ते। उरसोराच। तदस्य प्रियः। बन्धने च यो। मतज
नहलात्कर्णजलकर्षेषु। तत्र साधुः। प्रतिजनादिभ्यः स्वज्। भक्तास्मः। परिमदोरापः। कथादिभ्यश्चक।
गुडादिभ्यश्चज्। पथ्यतिथिवसतिथिवसतिस्वते वज्ज। सभायावः। वृष्टुन्सि। समानत्रीयेवासी। समानो
दृष्टायित्तो। चोदान्तः। सोदराद्यः। भवेच्छन्दसि। पाथोनदीभ्यां। यगावेदं तदिमव। यामरा। स्नातसो विभा

क

अष्टः
२४

नामागाद्यच्च। तद्वतिवहस्यवहतिभारादंशादिभ्यः। वस्त्रद्व्याभ्यां वत्कनो। संभवसंवहरति पयति। आह
काचित्पान्नात्तोन्यतराणाम्॥ द्विगोष्ट्यु। कलिजाल्लोचोच। सोप्याश्वस्त्रभृतयः। तदस्यपरिमाणाम्।
सख्यायाः संज्ञासंघसूत्राध्ययनेषु॥ यन्निविशति त्रिंशच्चत्वारिंशसंचानासष्टिसप्तपञ्चतिनवतिशत
मापंचदशतोवर्गोवा॥ सप्तनोत्रछंदसि। त्रिंशच्चत्वारिंशतोवर्गोसंज्ञायामडरा। तदहेति। छंदसिभ्यो
नित्यम्॥ शीर्षछंदस्य। छंदसिभ्योयत। छन्दसिच। पान्नाद्व्यु। कंडंकरदक्षिणाच्छच। स्थालीविलात
यजुर्लिङ्गभ्यां घसंज्ञौ। पारायणानुरागयगाचंद्रायगावर्त्तेयति। संज्ञाययायनः। योजनं गच्छति। पयष्ट
न। पंचोयानित्यम्। उत्तरपथेन गच्छतंच। कालोत्त। तेन निर्देष्टम्। तमेधीष्टोभूतोभूतोभावी। ४। मासाह
यसियतवर्जौ। द्विगोर्षेप। षणमासाण्यच्च। अवयसिद्व्यु। समायाः स्वः। द्विगोर्वा। रात्रिः संवत्सरा
त्रावर्षाल्लोकच। चित्रवतिनित्यम्॥ षष्टिकाः षष्टिरात्रेण पयंते। वत्सरात्ताच्छन्दसि। संपरिपूर्वा
त्स्वच। तेन परिजप्यतभ्यकार्यसुकरं। तदस्यब्रह्मचर्ये। तस्यचदक्षिणायज्ञाख्येभ्यः। तत्रचदीयतेको

राम
२४

येभववत्। व्युष्टादिभ्योरा। तेनयथाकथाचदस्ताभ्यां गायते॥ संपादिनि। कर्मवेष्टाद्यत। ५। तस्मैप्र
भवतिसंतापादिभ्यः॥ योगाद्यच्च। कर्मणाउकज। समयस्तदस्यप्राप्तं। ततोरागा। छंदसिघस। का
लाद्यत॥ प्रकृष्टेवज। प्रयोजनं। विज्ञात्वाष्टादशारमंघरेउयोः। अनुप्रवचनादिभ्यश्चुः। समापना
त्सपूर्वपदात। एकागोरिकद्वौरे। आर्कलिकप्रघंतवचने। तेनतुल्यं नित्याचेद्वतिः। तन्नतस्येव। त
दहे। उपसर्गोच्छन्दसिधात्वर्थे। तस्यभावस्त्वतलौ। आचत्वात्। दूननज्पूर्वात्तस्युत्थादचतुरसंगतलव
रावश्युधकतरसलसेभ्यः। एष्टादिभ्यश्मनिज्वा। वर्गाद्वहदिभ्यः षज्ज्व। गुगावचनब्राह्मणादिभ्यः
कर्मणिच। स्तनाद्यन्तलोपश्च। साम्युयः। कपिर्ज्ञेसोर्देक। पयन्तपुरोहितादिभ्योपक। प्राणाभज्जा
तिवयोवचनोघ्ननादिभ्योज्ज। हायनान्तमुवादिभ्योरा। इंगताच्चलघुपूर्वात्। योपधादुर्योत्तमाह। इंद
मनोज्ञादिभ्यश्च। गोत्रवरणाच्छायात्पाकारतदेवतेषु। होनाभ्यश्चुः। ब्रह्मरास्त्वः। प्राक्कीताच्छेताम्
वर्त्तम्। सप्तनोज्जासोन्नसे। ननज्पूर्वात्पाइरा॥ ॥ इतिपंचमाध्यायस्यप्रथमः पादः॥ १॥ भा

अ. ६.
२५

नानां भवेनेते ज्ञेयवन् । वीतिशाल्योर्दक । यवयवकषष्टिकाघत । विभाषातिलमाषोमाभंगारागुभ्यः ।
सर्वचर्मणः कृतं स्वसंज्ञौ । यथा मुखसंमुखस्य दर्शनः स्वः । तत्सर्वोदेः पृथग्जकर्मपत्रपात्रव्याप्राप्तिः ।
आप्रपदं प्राप्नोति । अनुपदं सर्वोऽप्यायानसंबद्धाभ्यपतिनेषु । परोवरपरं परपुत्रयोऽत्र मनुभवति ।
अवापारांतानुका मंगामी । समासमां विजायते । अध्वीनावष्टुध्व । आगवी नः । अनुपदं गमा
मी । अध्वेनायतेव । अभ्यसिन्नाद्युच्यते गोघातजभूः तपूदे । अस्मिन्नेकादशमः । शालीनकोपि
ने अध्वका कार्ययोः १ । त्रितेन जीवति । सा प्रपदी नं सरसमो हेमं गवी नं संज्ञायाम् । तस्येवाकम्
लेपील्वारिकरणो हिभ्यः कुरात्तादृचो । पशुभिः तिनविजं प्रवृत्तं चरायो । विनभ्या नाना ज्ञेय
सहावेः शालीनकोकटचो । संप्रोदश्च कटच । अवात्कुवारच । नते नासिकायाः संज्ञायोर्दित्चुना
द्वचभूतचः निर्विद्वज्जिरीसवो ॥ इमचपिद्विकचिच ॥ उपाधिभ्यां सकत्रासत्रारूढयोः । कर्मणि
घटोदच । तस्य संज्ञांतारकादिभ्यश्च । प्रमाणोदयसन्धुज्मात्रचः । पुरुषदस्तिभ्यामराच ।

राम
२५

६२

यत्तदेतेभ्यः परिमारो वतुप । किमिदं भ्यां बोधः । एकमः संख्या परिमार्तोडिति च । संख्याया अत्र
पवेतयम । द्वित्रिभ्यां तयस्यात्वा । उभादुदात्तानि तस्य । तस्मिन् अधिकमिति रंतातुः । इति तद्वि
ज्ञेयम् । संख्याया गुणस्य निमाने मपद । तस्य पुरोडाशनां तारसंख्या रेर्महाष्टदुष्टनृसि । षट्
तिक्रति पयचतुरंशुक । बहुयुगगणसंघस्य निधुक । वतोरिषुक हिस्तीपेः । अः संप्रसा
रं च । विंशत्यादिभ्यस्तमुत्तरस्याम् । नितंशतारिमासाद्देमासं वत्सरच । षष्ठा रेश्चा
संख्यादेः ॥ मतोऽस्सुक्तसाम्नोः । अध्यायानुवाकयोर्लुक् ३ । विमुक्तादिभ्योऽरार । गोषरा
दिभ्योऽनुत्तरकुशलः पथः । आकर्षादिभ्यः कम् । धनहिरण्यत्कामास्वंगेभ्यः प्रसिते । उ
दात्तगाधने । सस्येन परिजातः । अंशहारी तत्राचिरा पदते । ब्राह्मणोऽस्मिन्ने संज्ञायाम् ।
ज्ञातोऽस्माभ्यां कारिति । अधिकं अनुका भिकाभीकः कर्मिता । पार्थेना निवृत्ति । अयः मृ

अष्टाः
२६

लदेडाजिनाभ्यां वकुवन्तो। तावति यं ग्रहणमिति लुगवा। स एषां ग्रामरागीः। अखलमस्य वंधनं क
रमे। उक्त उन्मनाः ४ कालप्रयोजनाभ्यां। तस्मिन्नने प्राये संज्ञायाम्। कुल्माषादज्ज। ओत्रियम्
नाधीते। आदुमतेन भुक्तमिनिवन्तो। पूर्वोद्भिनिः। सुपूर्वाच्चाइष्टादिभ्यश्च। तु नृसिपरिपंचिपरिप
रिगोपयेव स्यात्तरि। अनुपबन्धेष्टा। साह्यारिपरि संज्ञायाम्। हेत्रियम् अस्तेनेचिकित्सां र्दियमि
इति गमिर्दृष्टमिर्दृष्टमिर्दृष्टमिर्दृष्टमिति वा। तदस्यास्य स्मिन्निति मतम्। सारिभ्यश्च। प्राणि
स्यादातो जन्मतरस्याम्। सिध्दार्दिभ्यश्च। वत्सासाभ्यां कामवले। फेनादिलच्। लोमादिप
पिष्टार्दिभ्यः शनेलचः ॥ ५ प्रज्ञाप्रज्ञावाभ्यां। तपः सहस्नाभ्यां विमिनी। अएच। सिकताश्च
कंराभ्यां च। देडोलुविलचोवा। दंत उन्नत उरच। ऊयमुच्चिमुष्कमधोरः। घुदुभ्यां मः। केडाहो मतरस्या
म्। आं यजगा संज्ञायाम्। कांटाशरीरेचो। रजः कृष्णसुतिपरिमेरवलच। दंतमिस्रा संज्ञायाम्।

राम
२६

म। ज्योत्स्नातमिभ्यां गिरागो ज्जस्वि नृजसल गोमिन्मलिनमलीमसाः। अतरनिदने। व्रीह्यादि
भ्यश्च। तुर्दादिभ्यश्च। एकगो पूर्वोद्भज्ज नित्यम्। ज्ञातसहस्नाता च निष्कात। रूपादाह तप्रांशे स
यो र्येपा ६ अस्मायामेधासंज्ञा विनिः। बहुल उरसि। कुरां यापुस। वाचामिनिः। आल
जादचो बहुभाषिणि ॥ स्वामिन्नेष्वर्थे। अर्शभारिभ्यो च। दूहोपताप उर्ध्वात्प्राणि स्यादि
निः। वाताती साराभ्यां कुक्। वपसिप्ररणात्। मुखार्दिभ्यश्च। धर्मशालवर्णान्ताच्च। हस्तानां तो
वर्णाद्रूलवर्णिणि। पुष्करादिभ्यो देडो। वलार्दिभ्यो मतुव मतरस्याम् ॥ संज्ञायामनाम्प्यो ॥ कंश
भ्यां वभयस्ति तपसः तुदिवलिवटोई अह शुभमोयसा ७। धान्यानां ब्राह्मणं किमो मुक्तकाल
प्रज्ञास्मायामेधा विज्ञातिः ॥ ॥ इति पंचमाध्यायस्य द्वितीयः पारः ॥ प्राग्निहो विक्तिः। किं
सर्वनाम बहुभ्योः द्यार्दिभ्यः ॥ भूभृश। एतेतोरयोः। एतदोव। सर्वस्य सोमतरस्यां दि। पंचम्या

अ. ६:
२७

स्तसित्तत्तसिञ्चापर्वभिम्भाच। सप्रम्यास्तल। इदमोहः किमोत्र। वाहचष्टनसि। इतराभ्योपिदुर्गते
। सर्वेकान्यकिंयत्तदः कालेदा॥ इदमोर्दिल॥ अधुना॥ दानांचातरोराच। तयोर्दाहिलोचनसि॥ अ
नघतनेर्दिलगतस्याम्। सद्यः पुरुरायैयमेः परघयघपूर्वधुरमेधुरन्यतरधुरितरधुरपरधुरधरेधुर
भयेधुरज्ञेधुर॥ प्रकारवचनद्याल॥ इदमस्थमुः। किमस्त्र। द्योहोचनसि। रिक्छदेभ्यः सस्य
मीपंचमाप्रथमाभ्योर्दिग्देशकालेक्षणातिः॥ रसिगोत्रराभ्यामतसुच॥ विभाषापरवराभ्याम्।
अंचेलुक्। उपर्युपरिदात्। पश्चात्। पश्चपचाचनसि। उत्तराधररसिगारातिः॥ एनवमतरस्या
मदेशपंचम्याः॥ रसिगाराच॥ आदिचदू॥ उत्तराच्च॥ पूर्वोधरावरारामसिपुरधवश्चेष्टामा॥ अ
स्तातिच॥ विभाषावरस्या संख्यायाविधायैधा॥ अधिकरणाविचालेच॥ एकादोभ्यमज्जन्त
रस्याम्। हिन्नेश्चधमुञ्। एधाच॥ पाप्यपाशूप्। पूरणभोगेतीयारन॥ प्रोक्तकाक्षभ्याचनसि। बधा

राम
२७

समाभ्याञ्चः मातयश्चंगयोः कल्लुकोच॥ एकादकिनिच्चासहोये। मृतपूर्वचरद॥ बध्यास्त्यच॥
अतिशायनेतमविष्टेनो॥ तिडःश्च। दिवचनविमज्जोपयदेतरवीपसुभो॥ अज्ञादिगुणवचनोद
व। तुष्टुनसि। प्रशस्यस्यश्च॥ अच। हृदस्यच॥ अतिकवाटपोनेदसाधोः॥ युवात्मयोः कन
मतरस्याम्। विन्मोर्लुक्। प्रशंसायांस्तप्य। ईषरसमात्मोक्तस्यपदेर्यदेरीयः। विभाषा
सुयोबहुचुरस्तात्। प्रकारवचनजातीयराप्रगिवाकः॥ अव्ययसर्वनाम्नामकच्युक्तेः॥
कस्यचद॥ अज्ञाते। कुत्सिते। संज्ञायाकन॥ अनुकंपाया॥ नीतोचनघुक्तात्॥ वहेचाम
नुष्यनाम्रष्ट्वा॥ घनिलोच॥ प्राचामुपादेरज्जुवोच॥ ४॥ जातिनाम्नाः कन॥ अजिना
तस्योत्तरपरलोपश्च॥ राजादावर्ध्वद्वितीयाश्च॥ शोवलसुपरिविशालवरुणायेमादीना
तृतीयात्॥ अत्य॥ हस्ते। संज्ञायाकन॥ कुटीशमीशुम्भोरः॥ कुवाडुपच॥ कासगोणीम्पा

या

श्र. ४.
२८

एव। वसोसा। सर्वभेभा। अतनुवि। किं यज्ञहेनिधारणोदयोरेकस्यतत्तत्। वावहूनाजातिपरिप्रमे
उतमच। एकाद्विप्राचाम। अवसेपणोकेने। देवप्रतिक्रतो। संज्ञायांचालुस्यनुष्ये। जीविकार्थेचाप
रोप। दिवययादिभ्यश्च। वस्तेवेज। शिलायाः। शाखादिभ्योयः। इयंचभेमा। कुरायाच्यः। स
मासाञ्चतद्विषयात्। शर्करादिभ्योण। अंगुल्यादिभ्यश्च। एकशालायाश्चस्यतरस्यम। क
कलोहितादीकक। प्रत्तपूर्वविशेषमास्यालदुर्लसि। पूगाज्ज्याग्रामणीपूर्वात्। वातच्यूजादि
याम। आगुधजीविसंधाज्ज्यद्वहीकेषवासराराज्यात्। वृकोदरापरा। रामन्यादित्रिगजे
ष्टाच्यः। पार्श्वेद्विधोयोयादिभ्यामागुजौ। अभिजादिदधच्छालावच्छिखावच्छमीवदरावच्छ
महर्गोयज्। आहयस्तद्वाजाः। इ। प्राप्तिज्ञानयतनेविभाषाज्यवजातित्वान्नोवस्तेरेकोनवि
शतिः॥ ॥ इतिपुत्रमाध्यायस्यतृतीयः पादः॥ ॥ पादस्तस्यसत्त्वादेवीप्यायावुन्त्याम

राम
२८

आदंडवसर्गयोः स्वास्थूर्तिरिभ्यः प्रकास्वचनेकन। अनत्येतगतेक्तात्। नसामिवचनेहृहृत्
छादनेः। अषडक्षाशितंग्वलंकमलिपुरुषाधुनरपहान्वः विधांपाचे। दिक्स्थितियाम्। जातंता
च्यवन्धुनि। स्थानातादिभाषासस्यानेनेतिचेत्। किमेतिड। अयथाहाम्बद्रव्यप्रकर्षे। अमुचश्चदृसि। अ
नुगादिनष्टक। राचस्त्रियामज्। अणिनुराः। विसारिणोमत्स्यसंख्यायाः। क्रियाभ्याहृतिगणने
कृत्वसुहादिभ्यश्चतुर्भ्यः सुच्। एकस्यसकृच्च। विभाषावहोर्द्विविप्रकृष्टकाले। १ तत्रकृत्तवचनेमय
ट। समूहवच्चबहुषु। अनेतावसेयतिहभेषजाज्ज्यः दिवतात्तानादर्येपत्। पार्श्वोभ्याच्य। अति
येजीदेवान्तत्। अवेकः यावादिभ्यः कन। लोहितान्नारो। वर्णेचनिते। रक्तकालाच्चविनयादि
भ्यश्चक। यावोमातृतायायाम्। तुघुकात्कुर्मणोरा। ओषधेज्ञातो। पुनारिभ्यश्चाम्। दस्तिक
न। सस्त्रीप्रशसायान्॥ २॥ वृकन्पेष्टाभ्यातिलतातिलोवच्छन्दसि। वृहत्स्यछिस्कारकारणत

अ. ४:
२५

स्मा। सरेयेकचवनाचुवोस्यायामाषति कोगे पंचभ्यास्तसिः। अजाहनेचाही पस्तोः। अतिग्रहाव
धनस्येपेव कर्तैरित्तीयायाः। हीयमानयापयोगाचापय्यामाश्रये। रेगाचापनयेने। अधूनतर
भावे। कृत्वस्ति योगे संयुक्तकर्तैरितिः। अहर्मनश्च ह्नुतेनोरेहो जसो लोपश्च। विभोणा सातिकोत्तरे
अभिविधो संयुक्ताकातदधीनवचनोरेयत्राचादेवमनुष्यपुरुषपुरुर्मर्त्यमोहितीयासत्यमेविदुलम। अमन्ता
नुकरणाध्यजवराही दोनेतोप्रच। कृजाहितीयतृतीयं शब्दीजातृषा। संख्यायाश्चगुरंगतायाः॥ समया
चयापनायामाउसपवनिव्यत्रादतिमथने। निष्कुलान्निष्कोषगो। सुखप्रियादानुलोम्ये। दुखात्प्रातिनो
म्य। मुलात्माके। सत्यादशपये। मरापरिवापरा। समासीताः। नष्टजनातकिमः ह्ये। नजस्तत्पुण्यात
पयोविमाया। वृद्धीदो संत्येयेजवहगगात। अक्षरधः पद्यामानसेः अमप्रत्यनवपृथात्तामलोमः। अ
ह्मोर्दानीनात। अचतुरविचतुसुचतुरस्तीयुसधेनवनदुहर्तामवाज्ञनसाः सिधुवरागावोर्वशीवपदशीव

राम
२५

नक्तदिवरात्रिदिवारिदिवसरजसनिश्रेयसपुरुषपुण्यपुषमापुषर्षजुषजातो ह्यमहो ह्यवृद्धो ह्यो
पुषुनगेष्टश्चा। वृक्षहस्तिभ्यावर्षसः। अवसमंधेभ्यस्तमसः। म्वसोवसोयश्रेयसः। ४। अन्ववतफार
हसः। धेतहरसः सत्यमोस्यात। अनुगवमायोमे। हिस्तावात्रिस्तावोवेरिः। उपसर्गादध्वनः। तत्पुरुष
स्यांगुलेः संख्यामयोरेः। अहः संवेकंदेदासंख्यातपुण्याज्ञरानेः। अहोहृपतेभ्यः। न संख्यादेः समा
होरे। उत्तमेकाभ्याच। राजाहः सस्विभ्यश्च। गोशतद्वितत्कि। अग्राख्यायामुसः। अनोरमायः सरसा
जातिसंज्ञयोः। ग्रामकोटाभ्याचतद्भाः। अतः मुनः। उपमानादप्रारिण्यु। उत्तरमृगपूर्वाज्ञसंज्ञ
वावाहिगोः। अद्वौच॥ ५॥ सार्याः प्रावासाद्विभ्यामजलेः। अनसन्तान्तपुसकाकृशसि। वस्तुना
जानपराख्यायाम। कुमरभ्यामनतरस्यास। इंद्राचूराहतात्तमाहोरे। अयमीमावेकारनभृतिभ्य
ः। अनश्चानपुसकाहमतरस्याम। नदीपौरांमास्यात्रायणीभ्याः ऋयः। गिरेष्वेतेनकस्यावृद्धी

अ. घ.
३०

सकृद्विष्णोः सांगात्तवा अगुलेदास्तेगी। द्वित्रिभ्यां घमूर्द्धा अप्रसंगीयामारायोः। अतर्वहिभ्या
अयः। गिरेष्वमेन वलोन्तः। अजासिकायाः संज्ञायानसंवासात्तात्। उपसर्गाच्च। सुप्राचसुचसुभसु
दिवसारिकुसुचतुराणीपदाजपदयोश्चपराः। दनजुः सुभ्याहानिसकजोत्तरस्याम्। नित्यमसि
वृजामेधयोः। वदं प्रजापदसि। धर्मादनिक्केवलात्। जभासुहरिततरासोमेभ्यः। दसिरोमात्तु
चयोगे। इचकर्मसतिहोरे। द्विदं जादिभ्यश्च। प्रसंभ्याजानुनोर्त्तु। ऊर्द्धादिभाषा। ऊधसोनरः। धनुष
श्च। वासंज्ञायाम्। जायायानिद्र्गंधस्पेदुत्सूतिसुसुरभिभ्यः। अत्मारमायाम्। उपमानाच्च। पाद
स्पतोयोर्जह्लादिभ्यः। कुमुपदीषुतासरमासुपूर्वस्य०। वयसिदंतसरत्त। छन्दसिचास्त्रिया
संज्ञायाम्। विभाषाश्चावारोकाभ्या। अग्रान्तमुद्धमुभ्रवपवसहेभ्यश्च। कुकुदस्यावस्थायांलोपः
। त्रिककुसर्वते। उद्दिभ्यांकाकुदस्यापूर्णादिभाषा। सुतदुर्ददौमित्रामित्रयोः। उरःपुष्टिभ्यःक

एत

प। रनस्त्रियाम्। नद्यतश्चाशेषादिभाषा। नसंज्ञायाम्। ईपसश्च। वरिसेभ्यातुः। अतश्चछन्दसि
नादितंभ्योः स्वागे। निष्प्रमारािणश्च॥८॥ पादशतस्यतत्प्रकृतवृकसपत्रानवखार्यानज्वपसिर्वि
शतिः॥ ॥ इतिपंचमाध्यायस्यवतुर्थः पादः॥ ॥ इतिपञ्चमोऽध्यायः। एकावौद्वेप्रथमस्याम
जादेर्द्वितीयस्यानन्ताः संयोगादयः पूर्वीभाषासः॥ ऊभेजभ्यस्तम्। जसित्यादयः षट्प्रातुजादीनां
दीर्घाभ्यासस्य। लिटिधातीरनभ्यासस्यासंभेदोः। ऊनोचडि। दाश्चान्साहूनीदुश्च। व्यडः सं
प्रसारणाम्पुन्यपतोस्तत्पुरुषेविन्धुनिवद्व्रीहो। वचिस्वयियजादीनांकिति। ग्रहिज्यावयिमा
धिवष्टिविचतिवृश्चतिपृश्चतिभज्जतीनादितिच। विघ्नभ्यासस्योभयेषाम्। स्वायेश्चडि। स्वयिस्व
मिमेजायडिः। नवशः॥९॥ चापः की। स्फापः सकीनिष्टायाम्। स्तप्रयूवस्पद्वमूर्तिस्पर्शीयो
ः ज्यः। प्रेतश्चाविभाषाभ्यवपूर्वस्याभूतपाके। प्यापः पी। लिङ्गोश्च। विभार्थश्चः। रणोचसंश्च

अ. ८.
३१

दोः दूः संप्रसारणम्। अभ्यस्तस्य चावहलं च नृसिः। चायः की। उपसृधे श्यामा न चुरान्दुष्टिमुषे
ति सोज्ज्वाला त्रितमा शिरा शीर्त्ताः न संप्रसारणे संप्रसारणं लिटि वयोयः। वध्वा स्यान्तरस्यां कि
ति। वेजः। २। त्वापि च। ज्यश्च। व्यश्च। विभाषा परेः। अदिच उपदेशे श्रुति। नमो लिटि। स्फुरति स्फुल्लस्य
द्यन्ति। कीदृः जीना रोगो। सिध्मेते रपा रल्लोकिके। मीनाति मिनेति दीडा त्मपि चा विभाषा लीयेतः।
रिवेष्टश्च रसि। अणुगुरोणामुलि। विस्फुरो रोगो। प्रजने वीयेते। विभेते हेतुभये। नित्यं स्पयतेः। सृजि
दृशो र्त्तममकिति। अनुराजस्य सर्वेष्वधस्यान्तरस्याम्। शीर्षं च नृसि। इयेव तद्वित्ते। प्रविशी
र्षः। पदन्तो मासत्तृन्निशसम्पूषणेष्वन्यकज्ज्यकनुदन्ता सजास्य भूतिषु धातादेः षसः। रोगानः।
लोपो व्योर्वन्ति विरएकस्य। हल्ङ्गाव्यो दीर्घात्सुविस्फुल्लं हल। एउ. ह्रस्वात्संबुद्धेः। शोष्णं नृसिवह
लम्। ह्रस्वस्य पितृकृति तुक्। मंहितायाम्। छेच। आग्रादोश्चादीर्घात्। पंदाता ह्रा। इकोपणवि। एच।

राम
३१

यवापावः। वातोपि प्रत्ययो धातोस्तन्निमित्तस्येव। ४। सप्यज्यो शक्यार्थे। ऋप्पस्तर्धे। भव्यप्रवये
च छन्दसि। एकः पूर्वपरयोः। अन्नादिवच्चा षत्वतुको रसिद्धः। आदुरागः वृद्धिरेवि। एते धसूटसु। आ
दृश। उपसर्गाद्यति धातोः। वासुप्यर्तपशलेष्ट। ओतो मासोः। एद्रिपररूपम्। आमाजेश्च। उस्मपरा
त्। अतो गुरोः। अयक्तानुकारणस्यान्तरतो। नाम्नेडितस्यान्त्यस्य तुवा। नित्यपरमात्मेडिते शचि। पअ
कः सवर्णे दीर्घः। प्रथमयोः पूर्वसवर्णः। तस्माच्छसो नः पुंसि। नादिचि। दीर्घो ज्ञसिच। वा छंद
सि। अमिपूर्वः। संप्रसारणाच्च। एउः। पदान्तादति। उ. सिद्धसोश्च। अतउत्। रत्नत्वात्परस्याभतेरा
रत्नमुतादत्तुते। हसिच। प्रकृतांतः पादमभ्यपरे। अयादवद्यादवक्रमुव्रतायमवतवः स्पुषुचः यजु
ष्पुः। आपोजुषा रोगो वृद्ध्यावपि षेवेवात्तं विके पूर्वः। अंगरत्पादोच। अनुदातेच कुधपरेः ह। अवय
यासिचः सर्वत्र विभाषागोः। अवर्ः स्फोरायनस्य। इन्द्रेचः। लुतप्रगृह्याचि नित्यं। आदो नुनासिकम्

अ. ६.
३२

दसि। रकोसवर्गोराकस्पस्पहसम्प्राप्तकः। अत्युतवद्वयस्थितेईचाक्रवर्मगस्यादिवउत् सत
तदोःसुलोपोकोरनसमसेहलिः स्पष्टुन्सिवहलमासोचिलोपेचेसादपूरगाम् सुदकात्पूर्वः। अ
उभ्यासमवायेपि। संपरिभ्याकरोतौभूषणोसमवायेच। उपात्प्रतियत्नेवेकतवाक्याध्याहारेषुच। किर
तोलवेने० हिंसायाप्रतेशुश्रपाचतुप्याच्छकुनिघालेखने कुस्तुबुद्धिगजातिः। अथरस्यराः
क्रियासातयेः गोप्यदंसेवितासेवितप्रमारोषुः आष्यदं प्रतिष्ठायाः। आश्रयंमनित्येवर्वस्केव
स्करः। पस्करारथांगविक्षिरः शकुनोवाः ह्रस्वाच्चन्द्रात्तरयेदंमन्त्रे। प्रतिष्ठाशश्रुकसेः। प्रस्करवहरि
श्वेद्रावृषीमस्करसस्करिणोवेरापरित्राजकयोः। कास्तीराजस्तुदेनगरे कारस्करोवृष्टः। पारस्क
रप्रभृतीनीचसंज्ञायाः। अनुदातेयदमेकवर्ज कर्षात्तालोघजोतुदातः। उच्छादीनांचः ८ अनुदात
स्पचयत्रोदातलोपः। धातोः। चितः। तद्धितस्यः कितः। तिसृभ्योजसः। चतुरः। शसिः सविकाचस्त

राम
३२

तीयादिर्विमक्तिः। अंतोरात्तादुत्तरयदादन्तरस्यामनिसमामेः अचेष्टुन्स्यसर्वनामस्था
नं कडिदंपदाद्युमेधुभ्यः। अष्टनोदीघोत्। नातुरनुमोनघजादीउदात्तयराहलपूर्वात्। नोउ. धा
तोः। ह्रस्वनुस्सामनुप। नाममतरस्या। आश्रुन्सिवहलमा। षडलिचतुर्भ्योहलादिः। कृत्युपोतेम
विभाषाभाषायाम्। नंगाश्रुन्साववर्गाराउडु. कुरुः कृम्यः। दिवोऽकल। नृचान्तरस्याम्। तित्तव
रितम्। तास्यनुदात्तेभ्यः दृष्टपदेशात्सार्वधातुकमनुदात्तमहिमेः। आरिसिचोमतरस्या। स्त्र
पादिहिंसामवनिदि। अभ्यस्तानामादिः। अनुदात्तेच। सवस्यसुपिभीहीभृदुमदाजनधनर
रिद्राजागरांप्रत्ययात्पूर्वपितिलिति। भादिगामुत्तमतरस्या। अच. कर्त्तयकिः यत्तिचसेदीडंतो
वा. श्रित्यादिर्तित्यं। आमेन्नितस्यचपश्चिमयोसर्वनामस्यनेः अंतश्चतेवेयुगुपत॥ १० द्योनि
वासे जयः करणं वृषादीनांचः संज्ञायामुपमानम्। निष्ठावद्यजनात्। शुक्लध. स्त्रोः भाशितः

कर्ता. रिक्तेविभाषाजुष्टापितेवचनसि। नितेमेनेपुष्पदस्मरोड. सि। दयिचयतोनावः इउवन्दृशंस
दुशोरपतः विभाषावोरिवधानयोः त्यागरागहासकुहृष्टकथानोः उपोत्तमंरिति. चङ्गात्पत
रस्यामतोः पूर्वमात्संज्ञायाम्स्तिर्याम॥ अतोवत्ताः ॥ ११ ईवत्ताः चोसमासस्यः एकाचप्रायो
त्यपिचयचप्राप्यजयावकः सवरोक्मथाहिसायामनुदानस्पविभाषाह्यपईवत्तास्तीरि
॥ ॥ इतिषष्टाध्यायस्यप्रथमपारः। बहुव्रीहोप्रकृत्तापूर्वपदं तत्पुरुषेतुत्तार्थत्तत्तासत्तम्पु
यमानोअपहितीयाकृत्ताः। वरोगवैरोगिधनेते. गाधतवेरायोः प्रमारो दायोद्यरायोदे प्रति
वधिविरक्तुयोः। पदेपदेनो. निवातेवातत्रारो. शारदेनानवे अध्वर्युकषाययोजातो. सदृ
शप्रतिरूपयोः सदृश्य. द्विगोप्रभारोगंतअयगापवाराशोभावापज्ञोपक्रमछायेनयुंस
क. सुखाप्रिययोहिनेप्रीतोच. स्वखामिनी. पत्न्यावेष्टये. नभूवाकिरिधिषु. वाभुवनम्। १-आ

शंकावाधनेदीपः सुसंभावेने. पूर्वमूतपूर्व सविधसनीउसमयीइशवेशसंदेहोषुसामीप्ये. वि
स्यष्टादीनिगुणवचनेषु. अज्ञावमकमायवत्सुभावेकर्मधारये. कुमारश्च. भादिप्रसेनसिपूगे
छन्मतरस्या. इगंतकालकपालभगालशारेवेषुद्वियोः बहुमतरस्यामं। द्विष्टिवितस्तोश्च।
सत्यमी. सिद्धश्रुक्पद्वन्धेयकाज्ञान। परिप्रत्युपापावज्जंमानाहारात्तावयवेषुरानमव
द्ववचनद्वेधकदृष्टिषुसरया. आचार्योपसर्जनश्चांतेवासी. कान्तकोजपादयश्च. महाव्री
ह्यपगहृष्टारवासजावालभारभारतदेतिहितोरोरवप्रवृद्धेषु. सन्तुक्कश्चवेषुदेवः उष्ट्रम
हिवाभ्योः २ गोः सारसादिसारिधुः कुरगार्हयतरिक्तगुर्वसूतजरस्यश्लीलदृष्टरूपापरेव
उवातेतिलकरूपपकंवल्लोदासीभागगांचचतुर्थीतरर्थः अर्थेत्तेच. कर्मधारयेनिष्ठा
अहानेद्वितीया. तृतीयाकर्मणिगतिरनेतरः तादोचनितिहृत्यतो. तवेवातश्चयुगपत

अभिगंतो ज्ञतो वत्प्रत्ययेः नधीव। इषदमतारस्यां। हिरापपरिमाणं धने। प्रथमो विरोप संपत्तो
 कतरकतसो कर्मधारयेः। आर्यो ब्राह्मण कुमारयो राजा च। षष्ठी प्रत्येनमित्ते नित्यार्थे। ग्रामादिति
 निराजा च प्रशस्यार्थः। आदिहृदा जः। सत्पत्नी हारिणो धर्म्ये हरणायुक्तैः विभाषा धर्मैः पापं च वि
 त्पिनि गोश्रोते वासिमागव ब्राह्मणेषु सपेः। अंगानि मेरेयेः भक्ताख्यास्तदर्थेषु गोविगलसिद्धे संध
 वेषूपमाने अकेजीविकार्थे प्राचां कीजयाम्। अरिणि नित्यैः शित्तिनिवाकजः संज्ञायाम् गोतं तिय
 कपाले गिनि। उपमानादर्थप्रकृतावेवः ४। यत्तारो ह्यार्यश्च दीर्घकाशतुषभाष्टवदेजे। अंत्यात्
 र्ववहृचः। ग्रामे निवसंतः। घोषादीषुः छात्रादयः शलाभ्यां प्रस्थे दृढमकर्षादीनां मोलादीनां च अ
 महत्तवं न गलुदीनां असेवावर्गाद्यच न च नभृताधिक संजीवमशरमकं जलम् अंतः सर्वगुणाका
 र्त्तः संज्ञायाम् गिरिनिजाययोः। कुर्मापं विपसिः उदके केवले द्विगोक्तो सभायां न प्रसक्तः पुराचां अ

रिष्टे पोरपूर्वप ५ नहाति न फलकमारेयाः। कुसलकूपकुंभजालं विलेखितं शशामजपदाख्यान
 चानरादेषुः आवाप्योपसर्जनश्चोत्तेवासिनि। उत्तरपदपट्टो सवचः बहुव्रीहो विभं संज्ञायाम्। उदराश्च
 पुषु सपे नदीवन्धुनि। निष्टोपसर्गपूर्वमन्यतरस्याम्। उत्तरपदादिः कर्णे वर्गान्नस्य गता संज्ञायाम्
 म्ययोश्च कटपट्टग्रीवाजघं च ष्टंगमवस्थायां च न नो जरमरमिन्नमताः। सोमं न सी अलो मेव
 सीकत्वादयश्च। आघुदा जघं च्छदसि वीरवीर्यौ च॥ ६॥ कुलतीरतलमूलजाला ह्यसममवयीभा
 वि। कंशमंथर्यपाय्यकांडं द्विगो। तत्पुरुषे जालायां न युसके। कथा च। आरिश्चिद्विहगादीनां॥
 चेलखेटकदुककांडं गहीयां चौरमुपमानं। पललसुपज्ञाकं मिश्रोः कलसदस्यतकर्षाः संज्ञायाम्। अ
 कर्मधारये राज्ञं वग्यादयश्च पुनः पुंभ्यः नाचार्ये राजर्षिर्विक्तयुक्ता ज्ञाताप्येभ्यः चुरादीनां प्रा
 शिष्येभ्यः। षट्कांशो नि कुं उवने प्रकृता भगाले शिते निर्भया वहज्वहृव्रीहावभसेतु। गतिरु

रकोपपरात्कृतं उभेवनस्पत्यादिषु युगपत् ० देवताहं देव नोत्तरपरे नुदात्तादावष्टयिवीरुद्रपूषमं
शिवः अंतः । अथाद्यजन्ताजविन्नकारणम् । संप्रमानाक्तः संज्ञायामगोचितादीनां प्रवृत्तादीनां च
कारकादृजन्ताजविन्नकारणम् । इत्यभूतेन तद्विमितिवः । अनाभावकर्मवचनः । मन्त्रनिनव्याख्यानां
यनासन्नस्याप्रयाजकारिणीताः । सत्यम् । पुराणम् । अनाद्यं कृतं हततीयायाः । मिश्रचानुपसर्गमं
संधेः । नञो गुराप्रतिषेधे संयाद्यहं हितालमर्थोस्तद्विज्ञाः । ययेताश्चातरेथे । अचकावशक्तो । आ
क्रोशेवः संज्ञायाम् कृतोकेष्टुत्वादायश्च ॥ विभाषात्तत्रतीयायाश्चिविषुः बहुव्रीहिविदमेतेनभ्यः प्र
थमपूरणयोः क्रियागणने संख्यायास्तनः । विभाषाद्यन्सि संज्ञायामिन्नाजिनयोः अनापिनो
न्तरं मुख्यं स्वांगं । नायमदिक्तरुगे महत्स्युलमुष्टिष्टयवत्सम्पः । निष्टोपमानादन्तरस्याम् । जानि
कालसुखादिभ्यो नाद्यादनाक्तोक्तमितप्रतिपत्ताः । वाजातो । नजसम्प्रां । कपिपूर्वहं स्वातेसात्पूर्वमावहो

नेज्वदुजरपदभूतिः नगुगादयोवयवाः उपसर्गात्स्वांगध्रुवमप्युवनंसमासे । अंतः । अंतश्च
२ ननिविम्पोपरिभितोभाविमंतुलं । प्रादस्वांगसंज्ञायाम् । निरुक्तात्स्वांगध्रुवमप्युवनंसमासे
। अंतश्च २ ननिविम्पोपरिभितोभाविमंतुलं । प्रादस्वांगसंज्ञायाम् । निरुक्तादीनिचः अपात्तु ।
स्फिरपतवीरांजो ध्वकुक्षिस्तीरनामनामवअधेहपरिस्थम् । अनाप्रधानकनीयसी । पु
रुषश्चान्वादिष्टः । अतोऽस्तमदेः नेरनिधानिप्रतेरंश्चादयस्तत्पुर्वे । अथाद्यजजिनमगोराद
यः । सोऽवस्थापरो । विभाषात्मुष्टे । द्वित्रिभ्यां पादमृदुसुबहुव्रीहौ । सकंचाक्रातात् । पादिष्ट
दसिवरुल १० बहुव्रीहावन्ताकागोः सादकेनित्यायेत्युक्तानहस्तिमकूलतीरेवताविभा
षाननिमेकोनविंशतिः ॥ ॥ इतिषष्टाध्यायस्यद्वितीयः पादः ॥ अलुगुत्तरपरेः पंचम्या
स्तोकादिभ्यः शो जसहोभस्तमस्ततीयायाः मनसः संज्ञायाम् । आत्तायिनिचः आत्मन

श्र. ३६

अ. वेयाहृणाख्यायां वतुर्गोः परस्य च हलन्तात्सत्यम्पः संज्ञायां कारनामिच प्राचा
ललोहो मध्याह्ने अमूर्धमस्तकात्त्वागोरकामे च धेच विभाषातत्पुस्के कृतिवृत्ते प्रावृद्ध
शरत्कालादेवां जे विभाषा नष शरवपत्र। धकात्तनेषु कालान्नः। शपर्वसवासिष्ठकातात्
नेति द्रवध्रातिषु च स्थवभाषायाम्। धध्रा आक्रेः पुत्रे न्यतास्याम्। कृता विद्यापो निसंव
धेभ्यः विभाषा तस्य पत्न्याः। आननु नोदं देः स्वताहं देवः इत्येः सोमवररागोः। इह लो। दि
वाधावाः दिवसश्च एथिमां उषा सोमसः। मातरपितरावृदीचां पितरामाता च चरसि लि
याः पुवभाषित पुस्काश्च समानाधिकारो स्त्रियाम् पूरणी प्रियादिषुः तसित्तादिष्वाकृतसुचः
। कावः मानिनोश्च नको मधोपाः संज्ञा पूराणोश्चः हृदि विमिश्रस्या च तद्विस्मयात्क विकारेत्वा
गान्धेनः २ जातेश्च पुंवकर्मधास्य जातीयदेशीयेषु धरूपकत्वेन उवुवगोत्रमतहतेषु

राम ३६

अनेकाचोद्भूतः। नद्याः शेषस्यान्यतरस्याम् उगितश्च आन्महतः समानाधिकारजातीय
योः। घृष्टनः संख्यायामवद्वी घृष्टी लोः। नेस्तयः विभाषा चत्वारिंशत्प्रभृते सर्वेषां
तद्व्यस्य तद्व्यस्य स्वपदगालासेषु वाशोकष्यजे गेषु पादस्य पराज्यातिगोपहनेषुः प्रघस्य
तदर्थे हिमकाशिहतिषु च आचजे वाघोषमिश्रशब्देषु उदकस्योः संज्ञायां पेषता
सवाहुनधिषु च एकहलादौ पु। पितयेत्यतस्याम् मयोः नमस्तु विदुवन्नमारहावीवध
गादिषु च उदको हलाजोगोत्ववस्य एकतद्विते च आपोः संज्ञा छन्दे सार्वद्विते त्ये च उ
ष्टके शिकामालानां चित्तहलभाषिषु स्त्रियनयस्य अहर्हिष हजंतस्य मुम्। इव सकाचोम्
सयवञ्च॥ वाचं यमपुरं देवा वागसत्या गहस्य अपनतिलस्य पाते जे गान्धेः कृता विभाषा न
लोपान्नः। तस्मान्नुच्चिन्मभारानपात्तवदा गसत्या नमुचिनकुननखन पुसकनहन्न

अ. ४०.
३७

नक्तनाकेषु प्रकृत्या. एकारिश्चैकस्य चारु. नगो प्राणिद्यमतरस्याम्। सहस्रसः संज्ञायाः सं
थातधिकेवः द्वितीये चानुपात्येः ४। अथ यो भोवचो काले. वोपसज्जनस्य प्रकृत्या द्विवि. समा
नस्य छन्दस्य मूर्ध्नि प्रभृत्युक्तेषु. ज्योतिर्जनपदरात्रिनाभिनामगोत्ररूपस्थानयगोवधोवचनवसु
षु. चरगोब्रह्मचारिणि. तीर्थेये. विभावोदरे दृष्टरावतुषु उरुकिमोरीषी. आसर्वनाम्नः. विश्व
मेव यो श्रेष्ठः सृज्जितो वसत्ययेः समः समि. तिरसस्तिर्यलोपे। सहस्रसद्विः सधमादस्य योश्च
दसि। द्यन्तस्य सगोभ्यो परंत. उदनोदरे। अपद्यन्तीयास्य स्यामस्य रुगाजीरागास्थोस्थितो
त्सुकोतिकारकरागच्छेषु. अर्थे विभाषाः ५. कोः कतत्पुषेचि. रथवदयोश्च. तरोचजातो
कापयस्योः। रथदर्थः विषापुस्येः कवचोदमः यथिचछन्दसि. एषोराहीनिययोपरिहं. सं
ख्याविसापपूर्वस्यानृष्याह्ननयतरस्यां। इलोपे पूर्वस्य दीर्घाः सद्भिर्वज्रोदुर्गास्य सा राम
धेसादुसादिति निगमेः संहिताया. कर्णोऽस्य स्यात्विष्टाष्टपंचमणिभिर्नष्टिन्निष्ठिस्तु ३७

वसस्तिकस्य. नहिहृत्तिवृषियधिरचिसहितनिषुको वनगीयोः संज्ञायां कोटरीकिंशुलकादीनां
बले. मतो वद्वचो नतिराहीना. नाराहीनां व. ई. ईको वद्वपीलोः। उयसंगं स्पष्टमनुष्यवद्वले. र
कः कात्रो. दस्ति. अष्टनः संख्यायाम्. छन्दसिच. चित्तः कपिविचस्य वसुराहोः. नरसंज्ञायां मि
त्रचर्षाः मन्त्रे सोमो मन्त्रिष्विष्वदेयस्य मन्त्रो. आषधेन्द्रविभक्तवैप्रथमायाम्. क्रवितुनुषमश्नु
तद. कुत्रोऽस्यागा. इकः सुचि। द्वाचातस्तिउ. निपातस्य च. अनेषामपि द्रुपते चो. संप्रसा
रास्यः. अलुकवध्याजोतेरि कोअयी भोवकोकः द्विको वद्वको न विंशतिः॥ ॥ इति
छाध्यायस्य तृतीयः पादः॥ ॥ अंगस्याह्नः। नामिः नतिस्त्वतसः छन्दस्य भयथा. नृचनो
पधायायाः। सर्वनामस्यानानेचासंबुद्धे। नामपूर्वस्य निगमेः सान्तमह्नः संपागस्य अत्युन्न
नृवसमत्तनेष्टुत्वष्टुसन्तोत्पातप्रगाल्लगाम्. इतद्वनृष्यायेनागीतो सोचः अतवसतस्य

वाधातोः अनुनासिकस्याऽऽलोः कृतिः अङ्गनममांसनिः तनोतेर्विभाषाः क्रमशः कृतिः
 अ. ७. ३८ श्रुतनुनासिके च उरत्तरास्त्रयविमवांमुयधामाश्च २ रात्लोपः। असिद्धावस्त्राभातः। आ
 नलोपः अनिदिताह्व उपधम्याः कृतिः दंशसंजसंज्ञांशपि। सेश्च यजिचभावकरणयोः। स्प
 होजवेः अवोदेधोमप्रप्रश्चिप्रश्चः नोवेः पूजायाः। कृतिः संदम्परोः १ जांतनम्राविभाषाः भ
 जश्च विणिगः उतासः दंशतो भुगोहोः हेतेजः। अनुनासिके यदुवमतितामामनलोः। येविभाषा
 ननोतेयकिः संमः कृतिः विलोपश्चास्यामतस्या। आर्द्धधातुके भुजोपधम्यासममतरस्या
 आर्द्धधातुके भुजोपधम्येपममतरस्यामा। अतोलोपः यस्परलः। क्वस्यविभाषारो
 रनिदिः निष्ठायां सेविः जनितामित्रे। अमितावेज्ञे। अयामनलोपः यतिह्रस्वः। न्यपिलघुपूर्वा राम
 तविभाषायः। पुल्लुवादीर्घश्चरसि। श्रियः निष्ठायां मरापदेयः ३ वाक्लोः श्रुदेमयोः ससि ३८

श्रीपुद्गासिषुमावकर्माणां एवेदेजलप्रहृष्टांवाचिरावद्विच्य। दीर्घापुद्गचिकृति। अतोलो
 पद्विच्य ईधतिः घुमास्यागापाजरातिसाहति। एलिदि। त्वात्स्यसंयोगोदः। नत्सपि मपतेरिदं
 मतरस्यामा लुङ् लङ् लृट् ह्रस्वुदात्तः। आहुजादीनाम्। छल्लियाः वामडासोः ४। शोपरा
 एनेकाचांसेयोगपूर्वस्य ओः सुपिः वषोम्बश्च नभूस्तुधीयोः। छन्स्सुभययोः दुप्रवोसार्वधा
 तुके भुवोवुल् लुङ् लितोः। उदुधायोगोहः। दोषोरोगो वाचिन्नविरोगः मिताह्रस्वः। विरमभुलो
 दीर्घो मतरस्यामा। खविह्रस्वः। ल्हाहो निष्ठायां गच्छादेर्ध्वयसर्गस्य रस्मन्कनकिषुच जम
 हनजनखनघसांलोपः कृत्सनदिः तनिप्रमोश्चरसि। घसिमसोहलि ५ ह्रस्वल्भ्योहिधिः।
 अश्रुणुपृक्तृभ्यश्चरसि। अडिः तश्च विरगोलुक् अतोदेः। उतश्चप्रत्ययारसंयोगपूर्वा
 तलोपश्चास्यामतस्यामोः नित्यं करोतेः। येचः अतन्सार्वधातुकः असोः लोपः आम्प

अ. ८।

३९

स्तयोरातः इहलघोः इहिरिस्म भियोन्तस्साम् जाहोतेष्वावरोलोपोपि ध्वसोरे
हावभ्यासलोपश्च अतएकहलमध्येनादेशोदेलिरि ६० यलिवसेदि लृफलमजनपञ्चः राधो
हिंसायां वाज्जभमुत्तसा फणावसत्यानामशसद्वादिगुणानाः अर्वणस्त्रस्यवनजः मध
वावहलं मस्य पाद पत वसोः संयसारणं वाहृज्जद्वयपुवमघोनामतद्धितेअलोपोमः
सपूर्वेहनघत्तराज्ञामरिग विभाषात्रि ज्योः नसंयोगादुमेतात अचः उशन आतोधातोः म
त्रेषाज्जादेरात्मनेः ति विंशतेर्दिति वेः नस्तद्धितोअनृषोरोवेआर्गुणाः टलोपोकदाः यस्ये
तिच संयेतिष्वागस्यमत्यानामयउपधायाः हलस्तद्धितस्य आपत्यस्यवतद्धितेनाति काओ
वित्तकादिभ्यश्चस्यलुक् तुरिष्टमेयस्सटेः स्थूलदूरपुवहससिप्रसुद्राणां यणादिपरंपूर्वस्य
गुणाः प्रियस्थिरस्मिरोरुवहुलगुहृदृत्प्रदीर्घहृदृत्काराणामप्रस्थस्यवर्धहिगर्ववित्रप
द्राधिवृद्धाः वरोलोपोभूचवेहाः इष्टस्यपिद्व ज्वाहादीयसः ८ क्रतोहलादेलघोः विभा

राम
३२

पज्जो म्भुम्भुमि मकृतेपकाच मकृत्पाके राजन्यमनुष्ययुवानः इतरापनपत्ये गाधिविदधि
केडिगारिपशिन्धुः संयोगारिश्च अनयेचाभावकर्मतोः आत्माध्वोनासे नमपूर्वीः पत्ये
वर्मणाः ब्राह्मोजातेः कर्मस्ताछीत्मे ओसमनपत्ये इडिनायनहस्तिनायनार्थवर्तोकेत्त
ह्लाशिनेयवाशिनायनिभोराहसधिवत्तसारवैश्वाकमैत्रेयहिरण्यमानिक्रत्यवातन्यवास्त्व
माधाहिरण्यमानिचंरसि अंगत्परादरोपोविर्नोवीकोरोरोहसत्पत्यतिवमवेषुस्कतः
पंचदन्ववास्त्वमाशः ॥ इतिषष्टः ध्यापस्यचतुर्थः पादः ॥ ४ युवोनाको आयवेयीनी
यियः पूहस्वच्छांप्रत्यपादीनाम् ज्ञातः आश्वस्तात् आत्मनेपेधनतः इतिओरुदवेनेर्वि
भाषा बहुलंछन्सि अतोभिसञ्जैस् बहुतंछंदसिनेदमदसोरकोः यउः सिउः सामिना

अष्टाः त्पाः श्रेः पंः । सर्वनाम्नः सौ । ३ । सिजोः । स्मात्स्मिनो पूर्वो हिम्पो न वम्पो वा । असः शीङो ३ । भापः
 ४० नपुंसकाच्च । नश्रोः शिः । १ । अष्टाम्पओत् । वरुम्पो तुक् । स्वमोनपुंसकात् । अतोम् । अदुत
 राहिम्पः पंचम्पः । नेत । स्थन्सि । पुष्पदरसंभ्यातेः सोशतेः प्रथमयोरम् । शसोनः भ्यसोभ्यम् ।
 पंचम्पाअत् । एकवचनस्यचः सामआकम्प्रातत्रोरात् । तुल्योस्ततगशिष्यसतरस्याम् । विदेः श
 तुर्वसुः समासेनपूर्वकोत्पत्तौपिछन्सि । सुयासुलुकपूर्वसर्वर्णालेपाडायाजालः । अ
 मा मशश्नोपस्तआत्मनेपदेषुः ध्वमोच्चात् । यजध्वनमितिचः तस्यतात् । तन्नप्रनयनाश्च
 इदंतोमसिकोयकः । इष्टोर्नमितिचः स्नात्मादयश्च । भाजसेरसुकः । अश्च ह्रीरवृषलवणाना
 मात्सप्ततिवधि । आमिसर्वनाम्नः सुवः श्रेस्तयः । ह्रस्वनद्यापानुद्वेषदचतुम्पंश्च । श्रीश्रामणेपा राम
 श्चुन्सिः गोः पद्यतेः श्रितानुमधातोः शोमुचादीनाम् । मजिनशोरुलि । ३० । शिजभोरविने ४७

घरिगिरिधेः । रभेरुल्लिखः लभश्च । ऊडोपिउवात्तुशंसायां । उपसर्गान्त्वत्समौः नसुदुर्भा
 केवलाभ्यां । विभाषाविस्ममुलोः । उगिदचां सर्वनामस्थानेधातोः । पुजेरसमासेनपुंसकस्य
 मलचः । इकोचिविभक्तोभृतीयादिषुभाषितपुंरकपुंवद्भालवस्य । भस्थिदधिसक्याश्रगाम
 नदुः दान्तछन्दस्यपिदृश्यते । इवद्विवचने । नाम्पस्माच्छतुः । वानपुंसकस्यः आच्छीनघोर्नुम ।
 ४॥ शपुश्रपनोर्नित्यम् सावनदुहः ॥ दृकुस्ववसतवसांछंदसिः दिवओत् । पथिमध्वभुष्टा
 मात् । इतोत्सर्वनामस्थानेधातोर्गुपुजेरसमासेनपुंसकस्यमलचः । इकोचिविभक्तोभृतीया
 दिषुभाषितपुंरकपुंवद्भालवस्य । भस्थिदधिसक्याश्रगामनदुः दान्तछन्दस्यपिदृश्यते । इव
 द्विवचनेनाम्पस्माच्छतुः । वानपुंसकस्यः आच्छीनघोर्नुम । ४॥ शपुश्रपनोर्नित्यम् सावन
 दुहः । दृकुस्ववसतवसांछंदरिः दिवओत् । पथिमध्वभुष्टा मात् । इतोत्सर्वनामस्थानेः

४१
 धोऽन्यः । भस्मेदेर्होपः पुंसोसुः । गोतोऽगित । गालुत्तमोवाः । सरसुरसंबुद्धोः । अनाः सोः क
 ऋः ॥ हसमस्पुरहंसोनेहंसाच ॥ तज्जतकोदुः स्त्रियाचः विभाषात्तीयादिष्ववि । चतुरनदुहो
 ४१ गमुदात्तः । अममबुद्धो । कतदुदात्तोः । ५ उषधापाश्वः उदोधेपूर्वेस्य बहलं छन्दसि । युदो
 ३ छाम्भालोपस्तरधिशायनोऽपधापुल्लीगा ॥ ॥ इति सत्यमाध्यापस्यप्रथमः पादः ॥
 ॥ सिचिहृदिः परमेपदेषुः अमोत्तान्तस्य बह्वनहलंतस्याचः ॥ नेदि । ह्यतस्यास्य
 सजायगिश्चैदिताऽरोगातेविभाषा । अतोहलदिलघोः । निदृशिकृति । तितुन्नतयसि
 सुसरकसेषुचारकाचोपदेशोः नुदाज्ञात । श्रुकः किति । सनिग्रहगुहोश्च । दसभृचस्तुड
 लुअवोत्तिदिः श्रीदितोनिधायाम । यस्यविभाषाआदितश्च विभाषाभावादिकर्म
 रोगाः । सुधस्वातधातलनल्लिषविरिष्यफाटवादानिमंयमनस्तमः सत्ताविस्पष्टस

रानायासमसेषु । धपिडासीवैपात्ये । दृढस्पृहवलयो २ । प्रभोपरिदृहः १ कृष्णगहनयो
 : कषः घुणिरविशदने । भेदेषनिविम्पः । अमेश्वाविदेषः तोरधयेनहत्तः वादातज्ञातपूर्णा
 दस्तस्पष्टश्चन्द्रजत्याः रूपमत्तरसंघुवासनाम । त्वेलेमिसु ॥ अपचितम् । दूहोरश्चन्द्रसि ॥
 अपरितृताश्च । सोमेद्वारितः । असितस्कभितस्तमितोत्तमितवतविकर्तविशस्तज्ञास्तज्ञा ।
 स्ततेस्तत्तहत्तवदु । हवहन्तीरत्तलितिसुरितिसुसितिवनित्यमितीतिच । आर्द्धधातुकस्य
 दूलादेः । स्तुकमोरनात्मनेपदनिमित्ते । ग्रहोलिदिदीर्घः । दूतोवाचलितिसिचिचपुरस्येपदे २
 षः २ इदृहसनिवा । लिङ् । सिचोरात्मनेपदेषुः । अतश्चसंयोगादोः स्वरतिसूतिसूयति
 धूप्रदितोवारधाहिम्पश्च निरः कषः इगानिष्टायातेम् । षसहलुभरषरिषः । सनीव

अ. ए.
४२

नर्दभस्तदेभुमिस्तुपूर्णाभोजपिसनाम किशः कानिष्ठयोः। पृ३. श्रुतसन्निधोरि
द. अंचेः पूजायाभू। तुभोविमोरेनजघ्रश्चोः कि उदितोवो ससिचिह्ननचनधुत
दन्तः गमेरिदपरस्मैपेदपुनवृभ्यस्तुभ्यः तासिबक्तपः ३। अचस्तास्यत्यानिताभिसम
। उपदेशोत्ततः ॐ • तोभारदुजस्य वभूयातंतयनटभ्यववधेतिनिगमे विभाषासुजिद
शोः इत्यतिव्ययतीनां चरेकाजादुसाम विभाषागमहनविदविः शाम। सनिससनि
वांसमः ऊधनोः स्पे अंजेसिचि स्तुसुधुज्यः परमेपदेषुः यमरमनमातासकस्मिपू
ऊरज्वेसासनिकि - - वभ्यः रूधारिभ्यः सार्वधातुकेईशः से ईउजनोर्ध्वेच लिउ. स्तो राम
पोनत्यस्य अतोयेयः ४ आताडि. तः आनेमुकाईरासः अएनआविभक्तो रायोहित ४२
पुष्पस्मरारनादेशोदितीयायाचप्रथमायाश्चद्विवचनेमाषायाम. योवि. शेषलोपः

— पर्यतस्यपुवोवोद्विवचनेपुपवयोजसि. त्वोहोसो. तुभ्यमद्योउ. पि. तवममोउः सि। त्वमा
वेकवचने. प्रत्ययोतरपदयोश्च. नचतुरोस्तिपातिस्चतस्र. अविशरितः. पञ्जरायाजसंम
तरस्यामातरहीनामः किमः कः कुतिहोः कानितलोः सः सावनंतयोः. अदसओसु
लोपश्चउदमोमः. रश्म. यः सौ. उरायः पुंसिअनाप्यकः। हलिलोपः। मृज्मेद्विः। अवो
जोति. अतापधायाः जद्धिश्चामादः। कितिचट्टसिपिप्रभाविदसम्यचओतोजरापाअ
ष्टादश ॥ ॥ इतिमन्त्रमाध्यायत्पद्धितीपः पारः देविकाश्रिंथस्यादिसवादीघसत्रश्रेयसा
मानकेकपसित्रयुक्तपानांपोदरियः। नव्याभंगपराताम्पां पूर्वोत्तरपयोसेत्र. द्वापदी
नोच. मन्त्रोधुस्यवकेवलसलकर्मव्यतिहारे. स्वागतादीनीवश्चद्विरिति. पदातस्यामत
रस्याम्। उत्तरपदस्यः अकावादतोः सुसवाधाजनपदस्य रिशामरागाम. प्राचायाम

गगनाम। संख्यायाः संवत्सरसंख्यसंख्यं च। सर्वस्याभविष्यति। यस्मिन्मासांतस्यासंज्ञायाणां
 अ. ४३. ज्येष्ठोष्ठपराणां तृभृगसिंधंते पूर्वपरस्य चः अनुशेतीकादीनां चः ॥ देवतादंडे च न नृस्य प
 रस्य भविष्यति। यस्मिन्मासांतस्यासंज्ञायाणां ज्येष्ठोष्ठपराणां तृभृगसिंधंते पूर्वपरस्य चः
 अनुशेतीकादीनां चः ॥ देवतादंडे च न नृस्य परस्य दीर्घा ब्रुवणास्य प्राचांतगरोते जंगल
 धेनुवलजातस्य विभावितमुत्तरं अद्भ्यस्मिन्मासांतस्य पूर्वस्य तुवा नातः परस्य प्रवाहणास्य
 देवतप्रत्ययस्य व नजः शुनीश्वर सन्नतकुशलनियुगात्तम यथाशुभपथापुर्योः पर्याये
 राहनस्तोमिस्मलोः आतोपुक्रचिगा कृतोः नोपूहोस्पमातस्यान मेः तुनिवधोश्च अ
 तिहीहीरीकूपीह्मापातापुत्रो राहुसाह्यावेपां युकोर्विविधनेनेजुकालीलो ननुका राम
 वसुत्रस्यास्ते हविषानि मिषाहेतुभयेषुकः २ स्फोपोवः शोरातोतः ॥ इहोमतस्यामः ॥ ४३

स्यपस्थात्कातूर्वस्यातइहाप्यसुपः नपासयोः उहीचामातस्यानेपकपूर्वायाः भस्तेषाज्जा ४३
 द्वास्वानजूर्वाणामपि अभाषितपुंका ह आदावार्पाणाम तस्यैकः इमुषुक्ताताकः चज्ञाः कु
 धिापतोः संज्ञादीनां व होहनेर्जिात्रेषु अभ्यासाच्च हेरचडिः सल्लितोर्ज्ञः विभाषाचेः न
 कोहः अजिब्रजोश्च इ भुनन्युज्जोपाणपुपताययोः प्रयाजानुयाजायजागे चवेर्गतोः ओ
 कः उचः के सप आवरपके यजयाचस्त्वमवचर्वश्च वचोशवसंज्ञायाः प्रयोज्यनियोमोश
 कार्ये भोज्यं मध्ये घेर्लोपोलेहिवा ओतश्पनिकास्याचि तुग्वा इहृतिहृतिहृगुहाया
 त्मनेपदेहातेत्रामामष्टानादीर्घर्यानि छिबुक्तमुचमोशितिक्रमः पत्तेमपदेष्टुद्व
 गमिषयाछः पाद्याध्यास्यास्मा रागाद्वपतिसतिशहसंतापिवजिघ्रधमतिषुमनपथ
 पश्यच्छोधोशीयसीरा जाननोजाधादीनां हस्य ४ मीनातेर्निगमेमिर्गुगाः जुमिव राव

1303

श्रीगुरुदेव

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीगुरुदेव ॥
 श्रीगुरुदेव ॥ श्रीगुरुदेव ॥ श्रीगुरुदेव ॥
 श्रीगुरुदेव ॥ श्रीगुरुदेव ॥ श्रीगुरुदेव ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीगुरुदेव ॥
 श्रीगुरुदेव ॥ श्रीगुरुदेव ॥ श्रीगुरुदेव ॥
 श्रीगुरुदेव ॥ श्रीगुरुदेव ॥ श्रीगुरुदेव ॥

श्रीगुरुदेव ॥
 श्रीगुरुदेव ॥